Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет
Катедра української мови імені проф. Івана Ковалика

ЕСЕ ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД ЗАВДАНЬ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Магістерська робота студентки ІІ курсу
спеціальності «Середня освіта» (українська
мова і література) Русин Дарини Миколаївни

Науковий керівник –
доц. Сколоздра-Шепітко О.Р.

Львів – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП……..3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕСЕ ЯК НАВЧАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ……...6

1.1. Поняття есе: його особливості та специфіка в педагогічному контексті…….6

1.2. Есе як традиційний різновид письмової роботи: еволюція методичних підходів……16

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЕСЕ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ……...21

2.1. Місце й роль есе в освітньому процесі……..21

2.2. Психолого-педагогічні умови формування навичок написання есе у школярів……..26

2.3. Етапи роботи над есе на уроці: від формулювання завдання до його оцінювання……..30

2.4. Роль есе у формуванні особистісного світогляду та культурної ідентичності учнів…….34

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ ЕСЕ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ…….37

3.1. Педагогічний експеримент: аналіз та порівняльна характеристика есе, які учні написали на уроці української мови…….37

3.2. Особливості оцінювання творчих робіт учнів: критерії та рекомендації……45

ВИСНОВКИ……55

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...58

ДОДАТКИ……...63

ВСТУП

Актуальність та новизна дослідження. В умовах сучасного розвитку освіти в Україні питання творчого підходу до навчання, формування критичного мислення учнів набуває особливої важливості. Есе як жанр сприяє розвитку самостійного мислення, умінню аналізувати та формулювати власну позицію щодо певних питань. Використання цього виду письмових робіт на уроках української мови дозволяє формувати в учнів навички не лише грамотного викладу думок, а й глибокого осмислення матеріалу, що робить його актуальним і важливим для педагогічної практики.

Крім того, використання есе в навчальному процесі відповідає вимогам державних освітніх стандартів, які передбачають розвиток ключових компетентностей учнів. Серед них – комунікативна, інформаційна, соціальна та громадянська компетентності, а також уміння навчатися протягом життя. Письмові роботи у формі есе дають можливість поєднувати мовну підготовку з розвитком критичного мислення, що робить цей тип завдань особливо ефективним на уроках української мови.

Актуальність теми посилюється ще й тим, що сучасне покоління школярів живе в умовах інформаційного перевантаження, коли здатність самостійно осмислювати інформацію та відрізняти головне від другорядного стає необхідною життєвою навичкою. Есе як форма навчальної діяльності допомагає учням не лише грамотно висловлювати власні думки, а й розвивати внутрішню культуру спілкування, уміння аргументовано відстоювати власну позицію, дотримуючись етичних норм дискусії. Водночас цей жанр дає можливість учителеві побачити індивідуальність кожного учня, розкрити його творчий потенціал і створити умови для самовираження через слово.

Сучасна методика навчання української мови потребує оновлення форм і прийомів роботи, які б поєднували традиційні засади мовної освіти з

інноваційними педагогічними технологіями. Есе в цьому контексті виступає своєрідним інструментом для формування компетентнісно орієнтованого навчання, що відповідає європейським підходам до освіти. Залучення учнів до написання есе розвиває їхню здатність мислити критично, оцінювати соціальні явища, осмислювати власний досвід, що є невід'ємною частиною виховання свідомої, активної особистості.

Враховуючи це, дослідження методичних підходів до використання есе в закладах загальної середньої освіти є важливим як для наукового осмислення процесу формування ключових навичок учнів, так і для практичної реалізації ефективних педагогічних технологій. Це сприяє підвищенню якості навчання, розвитку самостійності та мовленнєвої компетентності учнів, а також дозволяє вчителеві адаптувати завдання до індивідуальних особливостей кожного учня.

Серед вітчизняних науковців, які досліджували особливості та роль есе як різновиду завдань на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти, варто зазначити таких: Н. Бережний, Н. Грона, О. Гук, М. Греб, Т. Магдич, О. Семеног, Т. Опалюк, І. Присяжнюк, І. Хлистун та ін. Науковці дослідили сутність есе та його специфіку в педагогічному контексті, особливості та напрями застосування в освітньому процесі. Однак, питання значення есе як одного з завдань на уроках української мови у закладах загальної середньої освіти у сучасних умовах потребує більш детального аналізу. У цьому й полягає актуальність нашої роботи.

Мета магістерської роботи – визначити методичні особливості використання есе на уроках української мови та оцінити їхній вплив на розвиток мовленнєвих навичок і критичного мислення учнів.

Відповідно до мети поставлено низку конкретних завдань:

1. Розкрити теоретичні аспекти есе як виду навчальних завдань.
2. Проаналізувати методичні підходи до використання есе в закладах загальної середньої освіти.

3. Дослідити вплив написання есе на мовленнєві та мисленнєві навички учнів.
4. Оцінити практичне використання есе в закладах загальної середньої освіти через педагогічний експеримент.

Об'єкт магістерської роботи – навчальний процес на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти.

Предмет магістерської роботи – використання есе як особливого виду письмового завдання на уроках української мови.

Теоретичне значення: поглиблення наукового розуміння ролі есе в освітньому процесі та його впливу на розвиток когнітивних та творчих навичок учнів.

Практична значення магістерської праці: результати роботи можуть бути використані для оптимізації навчальних програм з української мови, а також для підвищення якості навчальних завдань, спрямованих на розвиток самостійного мислення учнів.

Методи дослідження:

1. Теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, індукція, дедукція, узагальнення, які були використані у процесі роботи з теоретичними джерелами для написання перших двох розділів;
2. Емпіричні: метод педагогічного експерименту, який дозволив порівняти написання есе у класичному форматі від руки та в електронному вигляді; метод спостереження, який було використано безпосередньо під час педагогічного експерименту. Для опрацювання результатів застосовано методи аналізу, синтезу та порівняння. Частково – графічний метод та методи описової статистики для представлення результатів емпіричного дослідження.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальна кількість сторінок без додатків – 62.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕСЕ ЯК НАВЧАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Поняття есе: його особливості та специфіка в педагогічному контексті

Насамперед необхідно визначити особливості та специфіку поняття есе в педагогічному контексті, спираючись на актуальні наукові та методичні джерела.

У Тлумачному словнику подано таке визначення есе: «Короткі наукові, критичні та інші нариси, які відзначаються вишуканістю форми». Відповідно, есе є «коротким нарисом, написаним у прозаїчній формі, характеризується певним ідейно-науковим рівнем, за допомогою чого автор представляє певну тему, власні роздуми та аргументи в контексті окремого питання» [30]. У Словнику іншомовних слів есе визначають як «короткі наукові, критичні та інші нариси, які відзначаються вишуканістю форми» [29].

Також у «Термінологічному словнику з методики навчання української мови» за редакцією Олени Горшкіної поняття есе визначають так: «есе (есей) – невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і передбачає висловлення власних думок, вражень, сприяє формуванню в учнів системи ставлень» [17, С. 46].

У посібнику «Національний проєкт: пишемо есе» представлено визначення: «есе – це «самостійна творча письмова робота, ознакою якої є особистісний характер сприйняття проблеми та її осмислення, невеликий обсяг, вільна композиція, невимушеність та емоційність викладу» [24, С. 4].

У науково-методичному збірнику Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського «Українська мова і

література в школі» есе визначають як «нарис, який характеризує літературні, філософські, соціальні та ін. проблеми не в систематизованому науковому вигляді, а у вільній формі» [34, С. 5].

Крім того, есе визначають як «прозовий твір із довільною композицією, якому властива белетризація зафіксованих індивідуальних вражень, асоціацій чи інформації, отриманої з різних галузей знань, несистематичне поєднання філософських, літературно-критичних, науково-популярних, іноді специфічно наукових елементів» [13, С. 347]; «невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми» [14, С. 242].

У Словнику літературознавчих термінів В. М. Лесина поняття есе потрактовано як «нарисовий жанр літературної творчості, для якого властива вільна трактовка питання, замість всебічного охоплення його, виклад своїх вражень, асоціацій і роздумів, переважно відсутність аргументованих висновків. Це просто суб'єктивні міркування, викликані якимось твором, літературним явищем тощо» [12, С. 68].

З літературного погляду есе, як зазначено в енциклопедії «Britannica», – це «аналітичний, інтерпретаційний або критичний літературний твір, зазвичай набагато коротший, менш систематичний та формальний, ніж дисертація чи дипломна робота, який переважно розглядає свою тему з обмеженої та часто особистої точки зору» [38].

Крім того, есе можна розглядати і з публіцистичної точки зору, тобто як особливий публіцистичний жанр. Наприклад, І. Хлистун визначає есе як «невеликий художньо-публіцистичний прозаїчний твір, що розкриває особисті думки та враження автора з певного приводу чи проблеми». Походження терміна (франц. essai – «спроба», «нарис») підкреслює його сутність як своєрідної «спроби» осмислити тему, зважити різні погляди і висловити власну позицію. У публіцистичному контексті есе не має на меті дати остаточну відповідь на

питання, яке порушується, а радше виступає засобом рефлексії над суспільно значущими чи особистісно важливими темами [36, С. 122-123].

Жанрові особливості есе проявляються в довільній композиції, асоціативності та парадоксальності викладу, наявності суб'єктивних суджень і художніх засобів. Автор у цьому жанрі поєднує життєвий досвід і філософські роздуми, відображаючи власну інтерпретацію явищ, проблем чи подій. Мова есе, як правило, невимушена і образна, що дозволяє створювати метафори та художні образи, підкреслюючи індивідуальність авторського «я». З погляду публіцистики, есе часто виступає формою критичного осмислення соціальних, духовних або моральних проблем. Воно є майданчиком для обговорення суперечливих тем, розвитку критичного мислення та формування особистої позиції автора. Своєю суб'єктивністю і свободою форми есе відрізняється від класичних наукових або журналістських жанрів і дає змогу автору поєднувати внутрішню рефлексію з роздумами над актуальними суспільними питаннями [36, С. 123].

Крім того, О. Гук підкреслює, що есе – «це багатогранне, складне жанрове утворення, в природі якого закодовані найрізноманітніші чинники пізнання». Як жанр есе сформувалось протягом двох тисячоліть ще з часів античності, постійно трансформуючись та вдосконалюючись. Сьогодні – це різноплановий жанр письмової діяльності, який поєднує особистісну рефлексію, аналітичне мислення та художньо-естетичне осмислення теми. Воно зберігає свою історичну основу як форма «спроби» осмислити проблему, водночас адаптуючись до сучасних комунікаційних та освітніх потреб. У сучасному контексті есе використовується не лише в літературі та журналістиці, а й у навчальному процесі як засіб розвитку критичного мислення, мовленнєвих навичок і творчих здібностей учнів. Особливістю сучасного есе є його відкритість для інтерпретації, свобода форми та змісту, що дозволяє автору поєднувати фактичні дані з особистими міркуваннями, створювати власні художні образи та метафори. Завдяки цьому есе стає інструментом не тільки передачі інформації, а й розвитку особистісної

позиції, здатності до самостійного осмислення життєвих та суспільних явищ [10, С. 38].

У контексті шкільної методики есе найчастіше використовують як спосіб перевірки рівня знань учнів під час вивчення таких предметів, як історія, українська мова та література, рідше – економіка, географія, біологія та фізика. Також есе може бути формою «викладу думок, поглядів, оцінок на учнівських олімпіадах та конкурсах та фаховому конкурсі вчителів» [4, С. 1]. Крім того, есе є методичним прийомом, який застосовують з метою розвитку критичного мислення.

На основі статті Н. Грони [9, С. 613-614], у якій викладено роль есе як актуального способу комунікації здобувачів освіти, для кращого розуміння ключових особливостей есе як жанру пропоную представити Таблицю 1.1.

Таблиця 1.1

Ключові особливості есе як жанру

№	Ознака есе	Пояснення
1	Невеликий обсяг	Есе – короткий твір, який концентрується на основних ідеях та особистих судженнях автора.
2	Конкретна тема, підкреслено суб'єктивне трактування теми	Есе характеризується тим, що не містить багато ідей або думок. У такому творі може бути відображено лише один варіант, одну думку, яку висловлюють динамічно.
3	Вільна композиція	Есе не має строгої структури, завдяки чому вдається гнучко будувати виклад думок і поєднувати різні стилі.

4	Суб’єктивність	Автор висловлює власні думки, враження та оцінки, що підкреслює індивідуальність його позиції.
5	Схильність до парадоксів	Використання нестандартних порівнянь, метафор і несподіваних висновків для глибшого осмислення теми.
6	Поєднання життєвого досвіду і роздумів	Автор інтегрує особистий досвід і філософські чи соціальні міркування, створюючи глибокий аналіз проблеми.
7	Використання художніх засобів та розмовної мови	Мова есе образна, метафорична, що підкреслює художню виразність і естетичну привабливість тексту. Також автор може використовувати розмовну мову, уникаючи при цьому сленгу, шаблонних фраз, скорочень, легковажного тону. Мова есе має бути сприйнята серйозно.
8	Невимушеність розповіді	Є важливою для того, щоб автор зміг встановити довірливий стиль спілкування з читачем. Уникаючи при цьому ускладнених та незрозумілих, надмірно складних речень.
7	Відсутність претензії на вичерпність	Есе не дає остаточних відповідей, а лише відображає спробу автора осмислити тему або проблему.

Далі необхідно розглянути сутність та особливості есе саме в педагогічному контексті. У дослідженні Т. Опалюк з педагогічної точки зору есе розглянуто як ефективний метод навчання, який сприяє підвищенню особистісно орієнтованої освіти, індивідуалізації освітнього процесу та формуванню соціальної компетентності учнів і студентів. Воно виступає інструментом трансформаційних та адаптаційних процесів у навчанні, забезпечує оптимізацію

міжпредметної взаємодії як на змістовому, так і на процесуальному рівнях. Есе в педагогіці використовують як засіб розвитку професійно-педагогічної та життєвої творчості, дозволяючи учню чи студенту здійснювати самостійний аналіз проблем, обґрунтовувати теоретичні припущення та висловлювати власні судження щодо різних ситуацій. Воно формує навички критичного мислення та здатність до аргументованого висловлення власної позиції [25, С. 66-68].

Крім цього, за форматом есе є невеликим прозовим твором-міркуванням з вільною структурно-композиційною організацією. Воно поєднує риси філософського трактату, реферату, наукової статті та художнього твору, таких як епос або лірика, і відзначається асоціативним підходом, образністю викладу, вербалізацією мислення та особистісною орієнтованістю. Автор есе має можливість презентувати своє індивідуальне бачення теми або проблеми, відображаючи власне розуміння та оцінку явищ [25, С. 66-68].

І. Присяжнюк розглядає особливості академічного есе в контексті фахової підготовки студентів. У цьому контексті есе прирівнюється до інших академічних письмових робіт, таких як курсові та проєктні роботи, наукові статті і тези доповідей для участі у конференціях. Завдяки використанню есе вдається стимулювати учнів та студентів до розвитку творчих здібностей, аналітичних та пошукових навичок, вміння виражати власну думку. Написання есе підвищує ефективність навчання, оскільки у студента розвиваються навики творчого мислення і продуктивного письма. У цьому дослідженні есе розглядається як один з методів навчання та один з видів робіт саме у вищій школі, але окремі елементи цієї наукової роботи є корисними і для розуміння есе як різновиду письмової роботи на уроках української мови у закладах загальної середньої освіти [28, С. 1-3].

Корисним є дослідження Т. Магдич, у якому авторка звертає увагу на есе як метод формування ключових компетентностей учнів 10-11 класів саме на уроках

української мови. Серед основних жанротвірних ознак есе зазначено такі [16, С. 110]:

– особистісний характер мовця, що дозволяє побачити нове в знайомому;
– репрезентація предмета мовлення за допомогою асоціативно-емоційної структури основи;
– можливість виходу в загальнокультурний контекст фонових знань адресата;
– вільна асоціативна композиція;
– підвищена модальність тексту як відбиття суб'єктивності тих чи інших авторських характеристик.

Крім того, з педагогічного погляду в цьому дослідженні зазначено, що есе – це «ефективний метод формування ключових і предметних компетентностей учнів. Есе має здатність інтегрувати різні навчальні предмети та виступати кульмінаційною частиною опрацювання будь-якої теми уроку. Асоціативно-емоційне подання матеріалу робить його ефективним засобом активізації асоціативного й креативного мислення учнів. Формування власної думки учнів відбувається через порівняння лексичного значення слова за тлумачним словником із його власним асоціативним значенням, що надається учнями» [16, С. 110-111].

Важливо також додати, що есе розглядають у різних аспектах: літературознавчому, загально педагогічному, психолінгвістичному та лінгводидактичному. У педагогічній практиці та серед прибічників інтерактивного навчання есе визнають одним із найбільш ефективних методів і прийомів рефлексії, що сприяє розвитку критичного мислення учнів. *Науковці-психологи* та педагоги підкреслюють, що виконання есе на уроках є важливим для всебічного розвитку особистості. З *лінгводидактичного погляду* застосування есе сприяє розвитку зв'язного мовлення, лінгвокреативності, активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів старших класів та підвищенню їхньої зацікавленості до предмета. Крім того, есе дозволяє реалізувати професійне

спрямування навчального процесу, готуючи учнів до практичного використання мовних і комунікативних компетентностей [15, С. 191-193].

Варто звернути увагу і на дослідження Н. Грони, у якому зазначено, що есе – це «невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і виражає підкреслено індивідуальну точку зору автора та враження з конкретного приводу чи питання й не претендує на вичерпне та визначальне трактування теми. Завданням есе, на відміну від розповіді, є інформація або пояснення, а не драматичне зображення або переказ якої-небудь життєвої ситуації. Есе досягає своєї мети за допомогою прямого авторського вислову, для чого не вимагається створення ні вигаданих персонажів, ні сюжету, що пов'язує їх. Це твір, який ґрунтується на творчому підході людини до розкриття поставленої в початковому тексті завдання, яке необхідно підтверджувати аргументами і фактами» [8, С. 140].

Серед важливих особливостей есе з педагогічного погляду варто зазначити такі [8, С. 139-141]:

– індивідуальність вислову – автор демонструє власну точку зору та особисті враження щодо теми.
– вільна композиція – структура твору не регламентується, що дозволяє гнучко викладати думки.
– аналітичність та аргументованість – кожне твердження учня має підкріплюватися доказами або логічними міркуваннями.
– відсутність художнього сюжету – твір не потребує створення персонажів чи драматичних подій, що відрізняє його від розповіді.
– творчий підхід до теми – учень самостійно осмислює завдання та пропонує власні шляхи його розкриття.
– розвиток критичного мислення та самостійності – учні формулюють власні аргументи, оцінюють факти та висловлюють судження.

Крім цього, есе характеризується особливою структурою. На основі аналізу джерел [15, С. 191-193; 8, С. 139-141] представимо основні структурні елементи есе та їх характеристику у Таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Структурні елементи есе

Елемент структури	**Зміст та особливості**
Назва	Відображає суть написаного; має бути точною та інформативною.
План	Складається з двох або більше складових; більш довільний та публіцистичний, ніж у рефераті; після укладення плану одразу переходять до тексту.
Вступ	Обґрунтовує важливість обраних питань; містить головну гіпотезу – припущення, яке буде підтверджене або спростоване; можливе порівняння з іншими думками та власне формулювання нової ідеї.
Основна частина	Структура нагадує ланцюжок з кілець: висувають тезу, наводять аргументи, переходять до наступної тези; кількість тез – не менше трьох; аргументи обґрунтовують: 1) особистим досвідом або історіями інших людей; 2) спостережуваними явищами; 3) фактами без спотворення; 4) цитатами відомих осіб; 5) історичними подіями з аналізом причин та наслідків;

	6) витягами із законів та нормативних документів;
Висновок	Коротке підведення підсумків; демонструє, як доведено або спростовано гіпотезу; може починатися з нового абзацу або окремої сторінки у великих текстах.
Список джерел	Оформлюється для всіх запозичених даних та цитат; подається за порядком появи в тексті або в алфавітному порядку.
Додатки	Не обов'язкові; містять матеріали, що допомагають краще зрозуміти наведені докази або аргументи.

Структура есе як виду письмової роботи на уроках української мови зазвичай є більш простою, аніж та, що представлена у таблиці. Це вступ, основна частина, висновки. У вступі обґрунтовують вибір тези, в основній частині наводять аргументи для підтвердження думки автора та доцільні приклади. У висновках узагальнюють тему есе та загалом результати міркувань автора.

Отже, есе в педагогічному контексті виступає багатофункційним інструментом навчання, який поєднує розвиток критичного та креативного мислення, мовленнєвих компетентностей та самостійності учнів. Його жанрові особливості – невеликий обсяг, вільна композиція, суб'єктивність, асоціативність та аргументованість – дозволяють поєднувати особисті міркування з аналітичним осмисленням матеріалу. Використання есе на уроках української мови сприяє формуванню ключових і предметних компетентностей, активізує навчально-пізнавальну діяльність та стимулює учнів до самовираження й осмислення соціальних, культурних і життєвих явищ.

1.2. Есе як традиційний різновид письмової роботи: еволюція методичних підходів

Особливу увагу необхідно приділити еволюції методичних підходів до розуміння есе як традиційного різновиду письмової роботи.

Насамперед, слід звернути увагу детальніше на історичні аспекти розвитку есе як жанру, про що частково було згадано попередньо. Спираючись на дослідження Ю. І. Торговець, зазначимо, що есе виникло як форма особистісного вираження та самоаналізу, що дозволяло автору вільно розмірковувати на різні теми та висловлювати власну позицію. Значний вплив на становлення жанру мали історичні та соціокультурні зміни епохи Відродження, коли відбулася переорієнтація суспільного світогляду з надсвітових абстракцій на людину як індивіда. Це сприяло пробудженню творчих сил особистості, розвитку критичного мислення та формуванню нових способів осмислення навколишнього світу.

У XVII-XVIII століттях есе набуло широкого розвитку внаслідок наукової і технічної революції та зміни культурних парадигм. Коротка форма твору, невимушений стиль викладу та можливість поєднувати особисті міркування з публіцистичними й науковими елементами робили його доступним для широкого кола читачів і дозволяли швидко реагувати на суспільні зміни. Есе стало важливим засобом комунікації, обговорення моральних, соціальних і естетичних питань, формування критичного та аналітичного підходу до реальності [8, С. 83-84].

У літературних традиціях різних країн розвиток жанру відбувався відповідно до культурно-історичних умов. У Франції XVI-XVII століть М. Монтень заклав основи жанру, підкресливши його як спробу самопізнання та осмислення світу. Англійське есе формувалося під впливом суспільних криз і публіцистичних традицій, поєднуючи гумор, моральні висновки та

журналістську форму. У США есе стало важливим інструментом просвітницької діяльності, поєднуючи політичні, релігійні й освітні теми з особистісним осмисленням, що знайшло відображення у творах Бенджаміна Франкліна та Дж. Едвардса [8, С. 84-85].

В українській літературі есеїстичні риси проявлялися ще у творах XIX століття, проте як самостійний жанр воно сформувалося у другій половині XX століття. Основними ознаками українського есе стали суб'єктивність, інтимізація та філософське осмислення. У період після здобуття незалежності есе як жанр української літератури розквітло, оскільки у цей час соціальні та культурні трансформації вимагали нових форм індивідуальної рефлексії. Також варто додати, що сучасна українська есеїстика поєднує художньо-естетичні, аналітичні та публіцистичні елементи, дозволяючи авторам творити тексти, які водночас інформують, виховують і стимулюють до самостійного осмислення [8, С. 85-87].

Як різновид письмової роботи есе активно використовується на уроках української мови. Однак зауважимо, що в ролі одного з ключових різновидів письмової роботи есе набуло особливого поширення саме протягом останніх десятиліть, і саме у цей період розглядається у наукових дослідженнях. Альтернативою есе до цього був твір, який є невеликою за обсягом письмовою роботою, що може мати різний характер написання: роздум, опис та розповідь. Твір-опис й можна вважати есе [34, С. 4-5].

З часом есе стало окремим самостійним видом письмової роботи, який відрізняється від традиційного твору своєю суб'єктивністю, гнучкістю структури та можливістю особистісного висловлення думки. На відміну від твору, есе надає можливість учню не переказувати або описувати факти, адже це не доповідь або реферат, а саме аналізувати, порівнювати, робити висновки та формулювати власну позицію з певного питання, тим самим розвиваючи критичне мислення та вміння висловлювати власну думку. Есе відрізняється від розповіді, яка також є одним із найпоширеніших видів письмових робіт тим, що його завданням є

інформація або пояснення, а не драматичне зображення або переказ будь-якої життєвої ситуації. Есе досягає своєї мети за умови прямого авторського висловлення. Це твір, який ґрунтується на творчому підході людини до розкриття поставленого в початковому тексті завдання, коли свою позицію необхідно підтверджувати аргументами і фактами [34, С. 5-8].

Сьогодні на уроках української мови використовують різноманітні види есе, кожен із яких передбачає певні методичні підходи до написання та розвитку навичок учнів. *Аргументоване есе* спрямоване на формування логічного мислення та вміння зважувати докази «за» і «проти», його можна поділити на аналітичні, роз'яснювальні та дискусійні підвиди. *Есе-міркування* орієнтоване на вираження власної думки, яка аргументується через особистий досвід, сприяючи розвитку рефлексії та емоційності викладу. *Есе-переконання* навчає учнів впливати на читача та формувати переконливу позицію, акцентуючи увагу на меті автора. *Есе-дослідження* застосовується для розвитку навичок аналітичної роботи, порівняння та систематизації інформації, наближаючи процес до наукового дослідження [34, С. 6-7].

Крім того, важливо зазначити, що еволюція методичних підходів до використання есе на уроках української мови відображає поступове переосмислення його ролі як інструменту розвитку мислення та творчих здібностей учнів. Спершу есе розглядалося переважно як варіант короткого твору, у якому важливими були навички вираження думки, опису чи переказу подій. Відповідно, методичні підходи зводилися до навчання учнів основних правил письма, логічної побудови тексту та ясності викладу. Згодом, у зв'язку з розширенням розуміння жанру, методика роботи з есе на уроках зазнала значних змін. Педагоги почали акцентувати увагу на розвитку критичного мислення, умінні порівнювати, аналізувати та аргументовано висловлювати власну позицію. Методичні прийоми включали роботу з дискусійними питаннями, аналіз текстів, обговорення різних точок зору та використання прикладів із власного досвіду.

Завдяки цьому учні мали можливість формулювати аргументи, висновки та бачити причинно-наслідкові зв’язки [8, С. 86].

Також слід додати, що сучасні методичні підходи до есе поєднують традиційні вимоги до письма з творчими завданнями та інтерактивними формами роботи. Крім того, педагоги використовують поетапну методику: обговорення теми, планування структури, написання чорнового варіанту, рецензування однокласниками та редагування фінального тексту. Завдяки такому підходу есе є не суто письмовою роботу, але й важливим інструментом особистісного розвитку учнів, формування їх громадянської позиції та виховання естетичного смаку. Залежно від віку учнів та рівня їх підготовки пропонують для написання різні види есе, які відрізняються також і за тематикою [33, С. 84-86].

Крім того, згідно з представленими у відкритому доступні методичними рекомендаціями, підкреслимо, що останнім часом есе використовують як альтернативу написанню твору. Відповідно, учні пишуть такі види формального есе [33, С. 84-87; 19]:

– інформаційне (увага сконцентрована на поясненні авторських поглядів): есе-розповідь, есе-визначення, есе-опис;
– критичне (аналізує та оцінює твір або подію);
– есе-дослідження: порівняльне есе, есе-протиставлення, есе причини-наслідку, есе-аналіз.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що есе як традиційний різновид письмової роботи пройшло тривалий шлях розвитку – від індивідуальної форми самовираження до одного з ключових інструментів навчання та виховання учнів. Його методичне осмислення еволюціонувало від простого засвоєння правил письма до формування критичного мислення, уміння аналізувати, робити висновки та аргументовано відстоювати власну позицію. На сучасному етапі викладання української мови есе не лише сприяє розвитку мовленнєвої компетентності, а й формує ціннісні орієнтири, світоглядну самостійність і

творчу активність школярів. Саме тому воно посідає особливе місце серед методичних засобів, що забезпечують реалізацію особистісно орієнтованого підходу в освіті, поєднуючи освітню, виховну та розвивальну функції у процесі навчання письмового мовлення.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЕСЕ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2.1. Місце й роль есе в освітньому процесі

Важливим етапом нашого дослідження є визначення методичних засад використання есе на уроках української мови. З цією метою необхідно насамперед встановити місце та роль есе в освітньому процесі. Для цього проведемо аналіз наукових джерел вітчизняних авторів та актуальні модельні навчальні програми, а також підручники, які відповідають програмі 2022 року.

Аналізуючи Модельну навчальну програму «Українська мова. 5-6 класи» Н. Б. Голуб та О. М. Горошкіної, зазначимо, що есе як вид навчальної роботи учнів використовують під час вивчення різних тем. Зокрема під час вивчення теми «Українська мова в житті українців» у 5 класі передбачено написання есе на теми: «Мої емоції в мові», «Які слова живуть в мені», «Як мова береже кордони», «Як слово веде мене у світ», «Які можливості дає мені мова», «Яким був би світ без мови», «Що означає дорожити мовою?», «На що здатні слова» тощо. Учням запропоновано висловити власні думки за обраною темою, створюючи есе. Так само під час вивчення теми «Лексикологія» учні мають оформити та написати власне висловлювання, що безпосередньо передбачає написання есе. Також створення есе є одним із видів діяльності учнів під час ознайомлення з темою «Текст». Крім того, доцільно також продемонструвати учням ключові особливості есе як жанру та виду навчальної роботи.

У 6 класі учні мають написати есе під час вивчення теми «Словотвір. Орфографія». У програмі написання есе є складовою текстової діяльності, де передбачено: «визначення ролі слів емоційно-експресивними суфіксами; виявлення в тексті виучуваних мовних одиниць; збагачення/перетворення тексту за допомогою слів, утворених різними способами; редагування тексту,

обґрунтування правильного вживання словотвірних засобів; написання власних висловлень із використанням зазначених слів, написання есе тощо». Також написання есе має місце і при вивченні тем: «Морфологія. Орфографія», «Прикметник», «Інформація», «Жанри мовлення» та ін. [20].

У Модельній навчальній програмі з української мови для 5-6 класів О. В. Заболотного, В. В. Заболотного та ін. написання есе та його редагування передбачено у розділі «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія». Тут учні 5 класу мають написати есе про красу та милозвучність української мови. Наприклад, це можуть бути теми, пов'язані з транспортом майбутнього, роллю води у природі тощо [21, С. 21]. Під час вивчення теми «Прикметник» учні 6 класу мають скласти лінгвістичне есе на такі теми, як «Прикметник – творча частина мови», «Як з'явилось моє прізвище?» та ін. Складання есе передбачено під час знайомства учнів з темою «Займенник»: у програмі зазначено про «написання світоглядного змісту (орієнтовні теми: «Право на повагу до гідності», «У чому полягає гідність людини», «Чому не можна принижувати людську гідність»)». Передбачено також його редагування [21, С. 53; 63].

Крім цього, написання есе як один з видів навчальної діяльності визначено в Модельній навчальній програмі з української мови для 5-9 класів А. Я. Полторацької, Ю. М. Сафонова та Н. В. Нестеренко. Зокрема під час вивчення теми «Вступ. Українська мова і я. Ціннісне ставлення до мови» у 5 класі передбачено написання мініесе [22, С. 7]. У 6 класі – тем «Словотвір. Офрографія», «Морфологія. Орфографія», «Числівник» та ін. [22, С. 8-14]. У 7 класі есе є одним із видів навчальної діяльності під час знайомства учнів з темою «Вступ. Літературна норма української мови. «Чистота мовлення» або як говорити правильно?», «Прислівник» [22, С. 17-20]. У 8 класі – теми «Мова – найважливіший засіб спілкування, пізнання і впливу» [22, С. 22], у 9 класі – «Складне речення» [22, С. 28-29]. У цій програмі також наведено критерії оцінювання мовного та змістового оформлення есе, перелік основних видів есе.

Звернемо увагу також на Модельну навчальну програму «Українська мова. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти Н. Б. Голуб та О. М. Горошкіної. Написання есе у 7 класі передбачено під час вивчення таких тем, як «Вступ», «Дієслово», «Дієприкметник», «Числівник», «Частка» та ін. У 8 і 9 класах також передбачено написання есе. Усе це дає можливість зазначити, що написання есе є одним із основних видів навчальної діяльності учнів на уроках української мови, відповідно до модельних навчальних програм для 5-9 класів [23].

Крім того, доцільно звернутись до підручників з української мови, які відповідають чинним модельним програмам. Наприклад, під час вивчення параграфа «Мова в житті людини» (підручник Н. Голуб та О. Горошкіної) учням 5 класу запропоновано написати есе на одну з тем на вибір: «Які слова живуть у моїй душі?», «Як мова стереже кордони?», «Які можливості дає для мене українська мова?» [5, С. 8]. Також це параграф 3 «Тлумачний словник»: учням пропонують написати есе «Книжка в моєму житті», де вони за потреби можуть скористатись схемою, зазначеною на малюнку, на якому подано вислови, що зможуть допомогти учням написати есе [5, С. 14]. Цікавою є тема есе в параграфі 12 «Букви І та И у словах іншомовного походження»: «Мій внесок в оздоровлення екосистеми», яка дозволяє поєднати вивчення української мови з екологічним вихованням здобувачів освіти [5, С. 39].

Для учнів 6 класу у підручнику Н. Голуб та О. Горошкіної учням пропонують написати есе «Щастя. Яке воно на колір, смак і дотик?» під час вивчення параграфу 2 «Будова слова: повторення вивченого» [6, С. 8]. Також під час вивчення параграфа 69 – есе на тему «Чи можна вважати невдачу шансом?» [6, С. 183]. Так само написання есе є одним із основних завдань і в підручниках з української мови для 7-9 класів, при цьому теми є більш складними, враховуючи вікові особливості учнів. Обов’язковим є врахування теми конкретного параграфа

або розділу, адже есе є і творчою роботою, і одним із методів закріплення вивченого матеріалу.

Згідно з аналізом модельних навчальних програм та підручників, зазначимо, що есе має чітко окреслену освітню функцію. Виконує роль не лише письмової вправи чи творчого завдання, а є формою осмислення власного досвіду через слово, способом інтеграції знань з різних сфер життя та навчання. Завдяки написанню есе учні мають можливість поєднати мовні вміння з особистісним вираженням думок, що позитивно впливає на формування їх цілісного мовного та культурного світогляду. Крім того, важливою є його комунікативна функція. За допомогою есе учні вчаться добирати доречні мовні засоби, відчувати їх емоційне навантаження, передавати ставлення до описуваного явища, аргументувати, ставити запитання, шукати відповіді. Цей процес формує навички саморефлексії, розвиває логіку, уяву та вміння будувати внутрішній діалог [28, С. 78].

Відповідно, робота з есе перетворює урок української мови на простір вільного і водночас усвідомленого мовлення. Також есе надає можливість реалізувати індивідуальний підхід у навчанні. Завдяки використанню есе як форми та методу роботи педагог може врахувати мовленнєвий розвиток певного класу або актуальні інтереси учнів, підбираючи найбільш доцільні теми. Завдяки цьому існує можливість зробити навчальний процес більш живим, гнучким і наближеним до реальних потреб дитини. Тобто учні не є суто виконавцями завдання, що передбачає написання есе, а відчувають себе особистістю, яка мислить, відчуває і шукає власний погляд на світ. Окрім цього, важливим є те, що на уроках української мови також формується культура роботи з текстом есе учнів НУШ, що є компетентнісно орієнтованим процесом, який залежить від індивідуального досвіду учнів, наявних у них фонових знань, творчого мислення, тим самим надає можливість сформувати мотивацію, мовно-мовленнєві знання, уміння і навички [28, С. 78].

В освітньому процесі вагому роль відіграє використання формального та неформального есе. При цьому, на уроках української мови пропонують здебільшого неформальне есе, порівняно з вивченням англійської мови, де есе є традиційним методом навчання та має чіткі рамки. У контексті української мови есе є видом творчого письма, що дозволяє розвинути комунікативні вміння і навички учнів, підвищити інтерес до вивчення української мови, розвинути віру у власні мовні здібності. Крім того, використання такого виду роботи дозволяє забезпечити розвиток особистісно важливих рис, зокрема критичного та творчого мислення. Тому есе є обов'язковим видом роботи на уроках української мови у сучасних закладах загальної середньої освіти в Україні [37, С. 89].

Також, аналізуючи роль та місце есе в освітньому процесі, згідно з дослідженням М. Греб та Н. Грони, зауважимо, що есе дозволяє забезпечити формування ключових компетентностей, які передбачені Новою українською школою, насамперед – спілкування державною і рідною мовою. Завдяки написанню есе учні вчаться «реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, удома, у вільний час». Крім того, учні набувають «текстотворчої» компетентності, адже оволодівають умінням створювати тексти, що є показником мовної культури особистості, її внутрішньої та зовнішньої краси, а також моральності. Поступово, від класу до класу, учні накопичують необхідні знання про мову як засіб спілкування, таким чином вміють орієнтуватись у ситуації спілкування, вчаться обґрунтовувати власну відповідь, корегувати її залежно від мети, також написання есе стимулює розвиток їх творчих здібностей. Відповідно, есе відіграє вагому роль як у навчанні учнів та формуванні необхідних компетентностей, так і у їх особистісному розвитку, що відповідає ключовим положенням НУШ [7, С. 144-148].

Отже, есе посідає помітне місце у структурі навчального процесу, оскільки поєднує в собі освітній, виховний і розвивальний потенціал. Воно сприяє

формуванню в учнів уміння логічно, зв’язно й аргументовано висловлювати власні думки, дотримуючись норм української літературної мови. Цей вид роботи дозволяє поєднати особистісний досвід учня з навчальним матеріалом, що підвищує мотивацію до вивчення української мови та сприяє формуванню ціннісного ставлення до слова як культурного й духовного феномена.

2.2. Психолого-педагогічні умови формування навичок написання есе у школярів

Під час формування навичок написання есе у школярів обов’язковим є врахування їх психолого-педагогічних особливостей, а також створення спеціальних умов, які допоможуть зробити цей процес якомога ефективнішим.

Перш ніж перейти безпосередньо до розгляду психолого-педагогічних умов формування навичок написання есе в учнів, розглянемо особливості учнів 5-9 класів з психологічної та педагогічної точки зору. Аналізуючи дослідження О. Пасічника, зазначимо, що учні у цей період поступово переходять у молодший та середній підлітковий вік, що безпосередньо припадає на 5-9 класи. У цей час відбувається перехід до основної школи, що для багатьох учнів є особливо складним етапом. Тому важливим є врахування зони їх найближчого розвитку, тобто «перспективні дії, що перебувають на стадії їх формування, але можуть виконуватися учнем за допомогою учителя чи однокласників; а також знання та вміння, які є пропедевтичними для подальшого навчання». Зона актуального розвитку є найнижчим порогом навчання та вимог, тобто це ті навички та вміння, якими учні вже володіють, і від чого педагог має відштовхуватись [26, С. 90-92].

Крім того, учні переходять на новий рівень інтелектуального та психічного розвитку. Їх мислення переходить від конкретного до абстрактного, поступово розвиваються уміння та навички аналізувати, систематизувати та групувати складні явища, тому зміст навчальних предметів та окремі підходи є

систематичними. Окрім цього, репродуктивні види діяльності поступово витісняють продуктивні, тобто учні мають можливості для прояву творчості поза формальними межами, на відміну від початкових класів. При цьому, ставлення до навчання визначається особистісними та практичними цілями, тому виникає проблема мотивації учнів до навчання і виконання окремих вправ [26, С. 91-92].

Особливо важливо враховувати те, що у 5-9 класах учні перебувають на перехідному етапі, про що вже згадано попередньо. Тобто це насамперед перехід з молодшої школи до основної (середньої) та перехід до підліткового віку. Цей етап може супроводжуватись негативними реакціями учнів на нові для них завдання та новий навчальний матеріал, вони можуть проявляти небажання навчатись, часто відволікаються на сторонні фактори, особливо в умовах дистанційного навчання. Окрім цього, їхні думки можуть бути сконцентровані не на навчанні, а на сторонніх питаннях, що може створити складнощі, пов’язані з формуванням навичок написання есе [2, С. 165]. Тому педагогу важливо насамперед враховувати психолого-педагогічні особливості учнів 5-9 класів, що дозволить забезпечити ефективне формування відповідних навичок.

Далі необхідно розглянути, які саме психолого-педагогічні умови мають бути створені для формування навичок написання есе у школярів. Звернемо увагу на дослідження Л. Коваленко, яка зазначає про важливість написання есе наступне: «Навчаючи школярів писати есе, учитель розвиває їхнє самостійне творче мислення. Писати есе корисно, тому що цей вид роботи навчає школярів чітко й грамотно формулювати власні думки, структурувати інформацію, установлювати причинно-наслідкові зв’язки, відточувати стиль письма тощо. «На відміну від інших методів контролю й перевірки знань, метою есе є діагностика продуктивної, творчої складової пізнавальної діяльності, котра припускає аналіз інформації, його інтерпретацію, побудову міркувань, порівняння фактів, підходів й альтернатив, формулювання висновків, особисту оцінку автора й т.п.» [11, С. 1]. Отже, необхідно враховувати те, що есе передбачає свободу творчості, тому

вчитель має створити умови для того, щоб учень міг виразити власне «Я», власні думки, почуття, ставлення до світу. Разом з тим, необхідно враховувати, що есе має певні вимоги до побудови, має деякі стилістичні та змістові рамки. Відповідно до цього, мають бути створені необхідні психолого-педагогічні умови [11, С. 1].

Згідно з дослідженням О. М. Семеног та Н. О. Бережного, зауважимо, що психолого-педагогічні умови формування навичок написання есе ґрунтуються на поєднанні особистісно орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів, що забезпечують гармонійний розвиток мислення, мовлення і творчого потенціалу учнів. Насамперед важливо створити на уроці атмосферу психологічного комфорту, довіри та зацікавленості, де кожен учень відчуває можливість вільно висловлювати власну думку без страху помилки. Саме в таких умовах формується внутрішня мотивація до письма, розвивається відчуття авторства й відповідальності за власне висловлення. Крім того, важливо спиратись на емоційно-ціннісний досвід учнів, оскільки при написанні есе вони повинні вміти осмислювати власні переживання, порівнювати їх із досвідом інших, робити висновки. Тому вчитель має стимулювати розвиток емоційного інтелекту учнів, допомагати їм усвідомлювати власні почуття, знаходити відповідні слова для їхнього вираження. Завдяки цьому існує можливість забезпечити природний перехід від внутрішнього переживання до усвідомленого письмового висловлення [28, С. 75].

Крім цього, формування умінь має відбуватись поетапно: від створення коротких текстів – мініесе до більш розгорнутих аргументативних робіт. Це дає змогу поступово формувати навички логічного мислення, композиційної організації, мовностилістичної культури. У процесі навчання необхідно поєднувати індивідуальну, групову та колективну роботу, що, у свою чергу, сприятиме розвитку комунікативних умінь і критичного сприйняття тексту. Також слід забезпечити рефлексивне середовище, де учень має можливість оцінювати

власні результати, виявляти труднощі, удосконалювати письмове мовлення. Для цього ефективними є прийоми самооцінки, взаємоаналізу робіт, обговорення критеріїв якості есе [28, С. 75].

Варто також врахувати, що формування навичок написання есе може відбуватись як в очному форматі навчання, де учні безпосередньо відвідують уроки у школі, так і в дистанційному або змішаному, з огляду на те, що навчання сьогодні відбувається в умовах воєнного стану. «В обох форматах навчання передусім важливо забезпечити доброзичливу атмосферу на уроці, де школяр не боїться висловити власну позицію чи припуститися помилки. Саме відчуття безпеки й довіри стимулює бажання мислити самостійно й творчо. Важливо також ураховувати індивідуальні особливості учнів: рівень мовленнєвого розвитку, тип мислення, темп роботи, емоційну сприйнятливість. Доцільним є використання прийомів мотивації – бесіди, асоціативних вправ, обговорень, які налаштовують учнів на роздуми, пробуджують уяву та внутрішній інтерес до письма. Під час дистанційного навчання вчитель має враховувати всі ці умови і при цьому додатково має інтегрувати можливості цифрових технологій у процес формування навичок написання есе. Для цього він може використовувати онлайн-платформи для створення завдань, зокрема – тестів, за допомогою яких має можливість закріпити знання учнів про окремі аспекти написання есе. Крім цього, може створювати спеціальні опитувальники для рефлексії учнів. Також учнів варто залучати до написання есе в електронному вигляді, тобто за допомогою текстових редакторів» [31, С. 182-183].

З огляду на зазначене, підкреслимо, що формування навичок написання есе у школярів можливе лише за умови глибокого розуміння їхніх психолого-педагогічних особливостей та створення сприятливого освітнього середовища. Учитель має не лише навчати учнів правилам побудови тексту, а передусім підтримувати їх внутрішню мотивацію, розвивати критичне й творче мислення, вміння осмислювати власні почуття та досвід. Важливо, щоб процес написання

есе сприймався не як формальне завдання, а як можливість вільного самовираження. Обов'язковим є врахування таких аспектів, як поступовість навчання, поєднання індивідуальної та групової роботи, використання елементів рефлексії й сучасних технологій, що дозволить створити підґрунтя для усвідомленого та глибокого оволодіння навичками письмового мовлення.

2.3. Етапи роботи над есе на уроці: від формулювання завдання до його оцінювання

Робота над есе є складною та багатоетапною, тому необхідно розглянути те, яким чином вона здійснюється, відповідно до актуальних методичних підходів та наукових джерел.

Спираючись на матеріали посібника «Національний проєкт: пишемо есе», зауважимо, що робота над есе враховує такі три етапи процесу письма:

– передписання – підготовчий етап, на якому відбувається збір ідей для тексту.
– писання – формування першої чернетки тексту;
– переписування – прояснення значення тексту, критичне оцінювання написаного.

Однак, важливо додати, що окрім етапу передписання, вітчизняні педагоги також підкреслюють важливість і такого підготовчого процесу, як ознайомлення учнів з особливостями жанру есе та вимогами до його створення, про що підкреслює у своєму дослідженні О. Глазова. Серед основних особливостей есе як жанру літературної творчості зазначає такі [4, С. 5-6]:

– обсяг тексту від 800 до 1000 слів;
– у змісті – роздуми автора з певного питання, чогось побаченого, прочитаного або пережитого ним особисто; при цьому важливо висловлювати власні погляди, думки, почуття та ідеї;
– композиція есе зазвичай є довільною, однак у шкільному есе композиція є чіткою, з чим також слід ознайомити учнів;

– особливості стилю есе – використання художнього або публіцистичного залежного від теми, достатня емоційність, образність, вживання художніх засобів, однак не надмірно;
– розмовна мова, можливість використання розмовної лексики.

Після цього учнів необхідно ознайомити зі зразками есе, алгоритмом його створення.

Узагальнюючи чинні методичні підходи та матеріали посібника «Національний проєкт: пишемо есе», окреслимо наступні основні етапи роботи над есе [4, 35]:

1. Вибір теми та визначення проблеми. На цьому етапі важливо точно сформулювати тему есе так, щоб вона передбачала кілька можливих рішень, а не одну «правильну» відповідь. «Виявлення проблеми та пошук шляхів її розв'язання складають основний зміст роботи. Перед початком написання рекомендується продумати структуру та зміст есе, поставивши собі низку запитань щодо теми та заздалегідь визначивши стилістику викладу. Чітке формулювання проблеми допомагає підбирати матеріал і робить текст динамічнішим та цікавішим для читача» [34, С. 11].

2. Підбір матеріалу. Коли тема і проблема визначені, слід зібрати необхідний матеріал з різних джерел – книги, статті, інтернет-ресурси – і провести його аналіз. «Корисно у вільній формі записати поняття, приклади, цитати, афоризми, аргументи, події та імена, що стосуються теми. Докази можуть бути якісними або кількісними: перші потребують двох-трьох вагомих аргументів, другі ґрунтуються на численних прикладах для всебічного обґрунтування тези. Для посилення впливу на читача рекомендується використовувати риторичні засоби, такі як антитези, повторення, риторичні запитання та вигуки, проте застосовувати їх слід помірковано і доцільно» [24, С. 7-8].

3. Робота над чернеткою. Написання чернетки дозволяє працювати творчо та вносити виправлення. «Писати слід на одній стороні аркуша, залишаючи поля для правок і нотаток. На звороті можна записувати цитати, приклади чи додаткові думки. Необхідно перевірити логічний зв'язок між абзацами, єдність стилю, відсутність зайвої інформації. Есе повинно бути коротким і лаконічним, щирим, без надмірної офіційності чи розмовності, із ноткою оптимізму» [24, С. 12].

4. Написання есе. На цьому етапі учень оформлює остаточний текст, дотримуючись плану та логіки викладу. «Основною метою є не просто передача інформації, а вираження власної позиції, аргументоване обґрунтування поглядів та формування висновків. Важливо зберігати авторську індивідуальність, роблячи текст живим, доступним і водночас змістовним. Інша назва цього етапу – переписування. На цьому етапі учні мають аналізувати чернетку, проводити її корегування та редагування» [24, С. 20-22].

Важливим також є оцінювання есе. Насамперед це оцінювання учнями безпосередньо, адже кожен учень має самостійно прочитати власне есе ще у вигляді чернетки, оцінити його переваги та недоліки, за потреби внести корективи, а після сформувати есе та переписати його вже в остаточному варіанті. Також важливим є оцінювання, що проводить вчитель. Спираючись на матеріали науково-методичного збірника «Українська мова і література в школі», сформуємо Таблицю 2.1, у якій представимо основні критерії оцінювання есе на уроках української мови.

Таблиця 2.1

Критерії оцінювання есе на уроці української мови

Рівень сформованості	**Характеристика змісту есе**	**Критерії мовного оформлення**	**Орієнтовна кількість балів**

Початковий (1-3 бали)	Тема розкрита частково або не відповідає завданню. Текст фрагментарний, логічна послідовність відсутня, аргументи недоречні або відсутні. Висновок нечіткий.	Велика кількість орфографічних, пунктуаційних, граматичних і стилістичних помилок; мова збіднена, потребує значного вдосконалення.	1-3
Середній (4-6 балів)	Тема висвітлена поверхово, структура висловлення частково дотримана. Є спроба аргументувати тезу, але приклади не завжди доречні, висновок не узгоджується з основною думкою.	Помилки поодинокі, але помітні. Лексика обмежена, стилістична єдність частково порушена.	4-6
Достатній (7-9 балів)	Тема в основному розкрита, є чітка теза, аргументи та приклади логічно пов’язані, висновок відповідає змісту. Текст зв’язний і послідовний, проте місцями бракує глибини думки.	Мова граматично правильна, лексика досить різноманітна, трапляються незначні помилки або неточності.	7-9
Високий (10-12 балів)	Тема повністю розкрита, теза чітка, аргументи й приклади доречні й переконливі. Робота самостійна, логічно структурована, послідовна, з вираженою авторською позицією. Висновок природно випливає з попередніх міркувань.	Мовне оформлення грамотне, лексика багата, слововживання точне, стиль єдиний і виразний. Помилки відсутні або поодинокі, не грубі.	10-12

Створено автором на основі [34, С. 15-19]

Педагог має враховувати наявність орфографічних і пунктуаційних помилок, лексичних, граматичних та стилістичних помилок. Під час підрахунку враховується зміст (тема, теза, аргументи, приклади, логіка, висновок) та мовне оформлення (грамотність, точність, стилістична єдність). Загальна оцінка – це середнє арифметичне між балами за зміст і мовне оформлення. Якщо результат не цілий, то його округляють у бік більшого числа [34, С. 19].

Отже, процес навчання написанню есе передбачає не лише послідовне проходження визначених етапів, але й створення цілісної системи роботи, спрямованої на розвиток у школярів уміння мислити, аргументувати й грамотно висловлювати думки. Ефективність цього процесу залежить від того, наскільки педагог зуміє поєднати методичну чіткість із творчим підходом, забезпечити баланс між структурованістю й свободою самовираження. Важливо, щоб усі етапи написання есе, формували у здобувачів відчуття власної відповідальності за зміст та якість тексту, що надасть можливість сформувати необхідні уміння та навички.

2.4. Роль есе у формуванні особистісного світогляду та культурної ідентичності учнів

У сучасних закладах загальної середньої освіти особливо важливим є формування особистісного світогляду та культурної ідентичності учнів. Їх формування можна вважати однією з найбільш актуальних педагогічних проблем, до якої звертається чимало вітчизняних дослідників.

Світогляд визначається у дослідженні П. Атаманчука та О. Ніколаєва як «форма суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності, визначає і сприймає своє місце й призначення в ньому». При цьому, він формується у процесі засвоєння духовної культури людства, поглядів, які панують у суспільстві, духовних почуттів тощо [1, С. 108]. Відповідно особистісний світогляд учнів є системою узагальнених поглядів, цінностей, переконань та ідеалів конкретної людини, яка формує її розуміння себе та світу. Це унікальний погляд на світ, що базується на власному досвіді, рефлексії та життєвих принципах, і визначає поведінку, цілі та життєві вибори індивіда [3, С. 183-185].

О. Філіпчук у своїй статті наголошує на тому, що культурна ідентичність пов’язана з такими поняттями, як «національна ідентичність», «соціальна

ідентичність» та «етнічна ідентичність». Так, «зміст національної ідентичності залежить від знань та усвідомлення особистістю об'єктивних ознак певної нації і власної національної приналежності та емоційним ставленням до них». У цьому контексті зміст культурної ідентичності пов'язаний саме з відчуттям належності учня до певної культури, що включає спільні цінності, традиції, звичаї та спосіб життя. Тобто учень сприймає себе у межах своєї культури і ототожнює з відповідною культурною традицією [35, С. 51].

Формування особистісного світогляду учнів та їхньої культурної ідентичності відбувається саме на уроках української мови у процесі виконання різних завдань, одним із яких є, безумовно, написання есе. У цьому випадку есе виступає як форма творчого самовираження. Враховуючи всі особливості есе, підкреслимо, що воно сприяє не лише розвитку мовленнєвих і комунікативних умінь, а й формуванню здатності осмислювати власний життєвий досвід, порівнювати його з загальнолюдськими та національними цінностями, робити висновки про себе і світ. У процесі створення есе учні вчаться мислити критично, аргументувати позицію, аналізувати моральні та культурні орієнтири, що формують їхню свідомість. Через особистісне осмислення тем, пов'язаних із культурною спадщиною, традиціями, історією чи суспільними явищами, школяр поступово усвідомлює свою належність до національної культури, розвиває почуття гордості за неї й водночас відкритість до інших культур [9, С. 65-68].

Окреслюючи важливість та роль есе у формуванні особистісного світогляду здобувачів та культурної ідентичності, підкреслимо, що сьогодні на уроках української мови доцільним є використання таких тем, які враховують і вікові особливості учнів та етап їхнього особистісного розвитку, і ситуацію, яка сьогодні склалась у нашій країні. Питання патріотичного виховання є особливо актуальним, враховуючи умови війни, яка триває з 2014 року. Тому дуже важливим є розвиток культурної ідентичності учнів та формування їхнього світогляду за допомогою есе.

Серед тем, які можуть бути використані з цією метою, як приклад можемо запропонувати наступні:

1. Що для мене означає бути українцем сьогодні?
2. Мова як частина мого світу і мого «я».
3. Як традиції моєї родини допомагають мені зрозуміти себе.
4. Чому важливо пам’ятати свою історію.
5. Культура, що об’єднує покоління: мій погляд.
6. Свобода як головна цінність мого покоління.
7. Україна очима молоді: якою я її бачу в майбутньому.

Крім того, ці теми можуть бути безпосередньо пов’язані саме з уявленням учнів про культурну ідентичність, про їх належність до української нації тощо. Підбирати їх варто залежно від вікових та індивідуальних особливостей учнів, тобто вони можуть мати різну складність для учнів 5-9 класів. Отже, написання такого есе зможе забезпечити всебічний розвиток учнів.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ ЕСЕ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Педагогічний експеримент: аналіз та порівняльна характеристика есе, які учні написали на уроці української мови

Важливим етапом дослідження стало визначення практичних особливостей використання есе у закладах загальної середньої освіти шляхом проведення педагогічного експерименту.

Педагогічний експеримент як метод дослідження, згідно з М. І. Михнюк, - це поєднання дослідницьких прийомів, за допомогою яких можна надійно й аргументовано перевірити гіпотезу, висунуту на початку роботи. Такий підхід дає змогу глибше простежити дієвість нових підходів у навчанні та вихованні, зіставити вплив різних чинників у педагогічному процесі й визначити найбільш вдалі їх комбінації для конкретних умов. Крім того, «експеримент допомагає встановити, за яких обставин поставлені завдання виконуються найкраще, і зрозуміти, як змінюється перебіг педагогічного процесу в оновленому середовищі, що сприяє повнішому опрацюванню теми дослідження. Відповідно, його застосування надає можливість шляхом проведення експерименту виявити, наскільки дієвим є конкретний запропонований підхід та на скільки вдалим є його застосування шляхом створення відповідних умов» [29, С. 4].

Крім того, варто додати, що його проведення передбачає чітку послідовність дій, завдяки якій забезпечують наукову коректність отриманих результатів. «На першому етапі формують дослідницьку проблему та окреслюють загальну гіпотезу, що визначає напрям подальшої роботи. Далі вибудовують конструкцію експерименту: уточнюють незалежні та залежні змінні, визначають логіку їх аналізу, добирають об’єкт дослідження й вибірку учасників, продумують спосіб розподілу їх на контрольну й експериментальну групи. На

цьому ж етапі загальна гіпотеза набуває конкретнішого вигляду – перетворюється на робочу, тобто описується через очікувані зміни залежних показників. Після цього здійснюється організаційно-технічна підготовка: добір завдань, тестових матеріалів, анкет та іншого інструментарію, підготовка матеріалів до використання, остаточне формування груп. У разі потреби окремі методики проходять попередню апробацію, щоб уточнити їх зміст і спосіб застосування. Лише після цього експериментальна програма реалізується у практичних умовах, що дозволяє простежити динаміку змін та зафіксувати отримані результати» [32, С. 121].

Зібрані дані підлягають статистичному опрацюванню та аналітичному осмисленню, після чого формулюються висновки, які відображають ступінь підтвердження висунутої гіпотези. «Завершальним кроком стає підготовка отриманих матеріалів до публікації. Усе це підкреслює ключові ознаки педагогічного експерименту – наявність гіпотези, спрямованість на здобуття нового знання, чітке програмне забезпечення дослідження та вимогу до достовірності й відтворюваності результатів» [32, С. 121].

У нашому дослідженні педагогічний експеримент стосувався перевірки дієвості застосування есе як особливого завдання на уроках української мови. Учні в різних умовах писали есе на суспільно важливу та актуальну тему. Тому далі детальніше охарактеризуємо особливості організації педагогічного експерименту, який було проведено у ході дослідження.

Метою проведення педагогічного експерименту було з’ясування того, яким є вплив форми подачі есе на якість письма. Крім цього, було важливо порівняти процес написання есе та його результати між двома експериментальними підгрупами учнів, які мали писати есе в різних форматах.

Учасниками педагогічного експерименту стали учні 9 класу ліцею №10 міста Мукачева. Завданням, яке було надано учням, стало написання есе на тему «Що робить мене щасливим?». Тема есе є важливою та актуальною для учнів цієї

вікової групи, також має вплив на формування особистісного світогляду школярів та їх особистісну ідентичність, тому відповідає теоретичним положенням, які були викладені у попередньому розділі та обґрунтували доцільність використання есе та відповідної теми у ході проведення експерименту.

Для дослідження було сформовано дві експериментальні підгрупи:

– Група А мала написати есе у традиційному форматі – письма від руки. Учні мали написати есе на аркушах зошита в лінійку. Тобто, це звичний для учнів формат, який використовують для виконання різного роду робіт з української мови, а також інших шкільних предметів. Зазвичай написання есе «від руки» є зручним для учнів, враховуючи те, що вони звикли виконувати завдання саме в такому форматі;
– Груба Б мала написати есе в цифровому вигляді, тобто шляхом цифрового письма. Для цього було використано персональні комп'ютери та текстовий редактор Microsoft Word. Процес написання есе відбувався шляхом використання клавіатури комп'ютера та комп'ютерної миші для редагування. Також було важливо, щоб учні володіли необхідними навичками роботи з такими програмами, оскільки від цього залежала швидкість та якість написання есе. У випадку, якщо учні не вміли користуватись такими програмами, вони могли допускати помилки, які пов'язані не з безпосереднім написанням есе, а зі сторонніми факторами за відсутності розвинених цифрових навичок.

Обов'язковим було обрання спільної для обох груп теми есе та встановлення однакових початкових вимог, оскільки в ході дослідження потрібно було визначити саме те, яким чином процес та результат написання есе в різних форматах відрізняється у двох експериментальних групах. Це, зрештою, мало дозволити нам встановити, який із цих способів є найбільш доцільним та дієвим, який з-поміж них може бути використаний надалі для написання есе учнями.

Крім цього, далі було проведено спостереження за процесом написання есе, а також перевірку чернетки. Загалом, важливо було дати відповіді на наступні питання:

1. Яка з груп учнів частіше редагувала, а також використовувала складніші синтаксичні конструкції?
2. Яка з груп демонструвала більшу емоційність, але менше логічної структури?
3. Яке есе зайняло більше часу?
4. Яке есе було легше перевірити?

Отримані результати мали дозволити зробити висновки стосовно того, чи впливає форма написання есе на якість письма, а також те, чи сприяє цифрове середовище гнучкості мислення учнів.

Також варто додати, що важливим завданням було забезпечити максимально природні умови для роботи обох підгруп. Учні мали виконати однакове за змістом завдання, проте в різних форматах, тому вчитель стежив за тим, щоб сторонні чинники не впливали на хід роботи: обом групам було відведено однаковий проміжок часу, учні працювали в знайомому для себе середовищі, а пояснення перед стартом виконання завдання подавалися у стандартній для уроків української мови формі. Це дало можливість відстежити, на якому етапі учні найчастіше зверталися до чернеток, чи змінювалася побудова тексту залежно від обраного формату, а також як саме кожен спосіб письма впливав на логіку викладу та рівень емоційної насиченості есе.

Крім того, написання есе в цифровому вигляді відбувалось у комп’ютерному класі. Тому окрему увагу під час організації експерименту було приділено тому, щоб учні з цифрової групи не відчували технічних перешкод. Перед початком роботи вчитель переконався, що техніка працює справно, а учні вміють користуватися базовими функціями текстових редакторів. Це дозволило зосередити дослідження саме на порівнянні змістових та стилістичних особливостей текстів, а не на відмінностях у володінні технічними

інструментами. Також важливо, що учні, які писали есе у цифровому форматі, вже працювали за комп'ютерами, на яких вони писали есе, тому умови були комфортними для них та не перешкоджали написанню роботи та викладу думок.

Важливим елементом стала також перевірка чорнових варіантів. Саме вони дали змогу побачити, як учні вибудовували структуру тексту, чи вдавалися до додаткових правок, наскільки відповідально ставилися до добору лексики та стилістичних засобів. Порівняння обох груп у цьому аспекті дозволило окреслити тенденції, пов'язані з впливом формату письма на сам процес творчої роботи.

Усі ці спостереження стали підґрунтям для подальшого аналізу отриманих результатів, який дав змогу більш глибоко оцінити переваги та обмеження кожного з форматів написання есе, а також визначити їх потенційну педагогічну доцільність.

Далі необхідно проаналізувати результати, отримані в ході проведення педагогічного експерименту. Насамперед зазначимо результати спостереження за роботою учнів групи А та результати перевірки й аналізу їхніх робіт. Зазначимо, що учні, які писали есе у традиційному форматі від руки, краще висловлювали власні думки, також робили виправлення, допускались різноманітних помилок, здебільшого пунктуаційних та граматичних. Структура есе була класичною та відповідала поставленим вимогам. Однак, обсяг есе не всіх учнів був достатнім. Деякі учні написали есе лише на кілька речень, допускаючи помилки різного характеру. Окрім граматичних та пунктуаційних помилок, учні робили лексичні та граматичні помилки: у деяких випадках використовували русизми або неправильні форми написання слів, що вважається помилкою.

Аналізуючи процес перевірки, зазначимо, що загалом він не був складним. Проте ускладнився тим, що учні мали індивідуальні особливості почерку, тому деякі есе були дещо складними для читання, що уповільнювало процес перевірки та ставало причиною виникнення додаткових труднощів. Також, перевіривши есе учнів групи А, можемо зазначити, що школярі мають різний рівень підготовки та

сформованості навичок написання есе, що, зрештою, вплинуло на остаточний варіант їх роботи та стало причиною виникнення помилок різного характеру. Разом з тим, учні хоч і допускались граматичних, пунктуаційних та інших помилок, їм усе ж вдалося написати якісні есе, у яких вони представили зв'язні та цікаві думки. Завдяки цьому вони змогли відповісти на питання про те, що дійсно робить їх щасливими, що загалом є важливим для їх особистісного розвитку та є своєрідним варіантом рефлексії

Учні групи Б, яка писала есе у цифровому вигляді, також допускались граматичних та пунктуаційних помилок. Швидкість написання есе була різною, також у деяких випадках учні робили виправлення, що можна простежити на відео, на основі яких було проаналізовано процес та результат написання есе. Крім цього, речення учнів цієї групи характеризуються різною складністю: деякі учні використовували складні конструкції, інші – доволі прості. Також есе були різними за обсягом, що загалом може бути пов'язано з відмінностями у рівні розвитку навичок написання есе та у рівні підготовки учням. Крім того, варто додати й те, що таким учням у деяких випадках доволі складно зберігати стандартну композицію есе, розміщуючи речення за кількома логічними абзацами. Деякі речення були розміщені не у вигляді абзаців, а по одному. Також не завжди вони були логічно пов'язані одне з одним.

Окрім цього, учні робили виправлення рідше, аніж учні, які писали есе від руки. Так само є граматичні та пунктуаційні помилки, однак є й помилки, пов'язані з правильністю написання окремих слів, які учні навіть не намагались виправити. Серед школярів, що писали есе в цифровому вигляді, є роботи, у яких помилок небагато, також є роботи і з більшою кількістю помилок. Є есе достатнього обсягу, є й невеликі есе, що робить роботи учнів цієї групи схожими на роботи учнів групи А. Час на написання есе в середньому складав близько 35 хвилин. Також можна помітити, що учні приступали до написання есе не одразу, а витрачали деякий час на підготовку до написання та роздуми. Крім того,

обов’язково слід підкреслити, що на написання есе не впливали технічні фактори, тому результати їхньої роботи цілком залежали від навичок написання есе, результатів їх роздумів тощо, а не від технічних факторів, пов’язаних з роботою комп’ютера або навичок користування ним.

Порівнюючи результати роботи двох груп, можна побачити, що формат письма вплинув не лише на технічний бік виконання завдання, а й на спосіб викладу думок. Учні, які писали від руки, активніше редагували написане і загалом демонстрували більшу зосередженість на змісті, хоча й допускали чимало пунктуаційних і граматичних помилок. Разом із тим їх тексти були емоційнішими та більш природними за стилем. Цифрова група, навпаки, рідше вносила правки й іноді втрачала цілісність композиції, хоча частина учнів сміливіше використовувала складні конструкції та намагалася зробити текст об’ємнішим. При цьому саме цифровий формат частіше спричиняв розриви між абзацами та непослідовність викладу, що позначалося на логічній структурі есе. У підсумку можна стверджувати, що кожен формат має свої переваги й обмеження, а рівень підготовки учнів значно вплинув на результат незалежно від засобу письма.

На основі проведеного аналізу у Таблиці 3.1 представимо узагальнення отриманих результатів.

Таблиця 3.1

Аналітична таблиця результатів педагогічного експерименту

Показник аналізу	**Група А (традиційне письмо від руки)**	**Група Б (цифровий формат)**
Редагування та робота з чернеткою	Частіше вносили виправлення, помітні багатоетапні правки	Виправлення учні вносили рідко, майже не редагували роботу

Складність синтаксичних конструкцій	Здебільшого прості та середньої складності речення	Помітна полярність: частина учнів обирала складні конструкції, інші писали дуже просто
Логічна структура есе	Класична побудова з дотриманням композиції	У частини робіт композиція фрагментарна, абзаци не завжди логічно пов’язані
Емоційність викладу	Вища емоційна насиченість, щиріші формулювання	Емоційність помірна, залежить від рівня підготовки учня
Характер типових помилок	Пунктуаційні, граматичні, русизми, індивідуальні особливості почерку	Пунктуаційні, граматичні, орфографічні у складних словах, недопрацьовані помилки через рідкі правки
Обсяг есе	У частини учнів – неповний, подекуди кілька речень	Так само значні відмінності: від коротких до доволі об’ємних
Швидкість виконання	У середньому швидше, менше часу на вагання	У середньому близько 35 хвилин, помітний час на обдумування перед початком
Зручність перевірки	Ускладнена нечітким почерком, але текст структурований	Легше читати, але складніше оцінювати через порушення композиції
Загальний рівень сформованості навичок	Рівень помітно різний, але структура здебільшого витримана	Рівень різний, присутня залежність від цифрових навичок

Джерело: сформовано автором на основі результатів власного дослідження

Узагальнюючи результати педагогічного експерименту, можна сказати, що формат написання есе суттєво вплинув як на процес роботи учнів, так і на характер отриманих текстів. Письмо від руки допомогло більшості дев’ятикласників зосередитися на змісті та логічній побудові викладу, тоді як цифровий формат виявився зручнішим для тих, хто впевнено володіє технічними навичками та швидко орієнтується в електронному середовищі. Водночас обидві

групи продемонстрували різний рівень сформованості письмових умінь, що позначилось на обсязі робіт, частоті правок і кількості помилок.

Отримані спостереження показали, що традиційний спосіб письма більше сприяє цілісності тексту та природності висловлювання, тоді як цифровий формат відкриває можливість для сміливішого використання складних мовних конструкцій, але водночас іноді призводить до втрати композиційної злагодженості. Попри це, в обох групах учні змогли висловити власні думки й окреслити те, що для них є джерелом особистого щастя, що робить отримані есе значущими не лише з методичної, а й із виховної точки зору.

Загалом, результати експерименту дали підстави для подальших висновків щодо того, як різні формати письма впливають на якість учнівських робіт та яким чином їх можна поєднувати в навчальній практиці, щоб підтримати розвиток мовлення й критичного мислення школярів.

3.2. Особливості оцінювання творчих робіт учнів: критерії та рекомендації

Окрім проведення педагогічного експерименту, у ході дослідження додатково було здійснено анкетування вчителів-мовників, під час якого було детально проаналізовано те, яким чином вчителі використовують есе як різновид завдань, які саме методи оцінювання використовують, якими є найуживаніші помилки учнів тощо.

У ході опитування взяли участь 55 педагогів. Для цього було розроблено анкету у Google формі та представлено серед педагогів з різних населених пунктів Закарпатської, Львівської та Волинської областей. Анкета містила блоки запитань, які дали змогу комплексно охопити ключові аспекти роботи з есе на уроках української мови. Загалом учителям було запропоновано відповісти на понад двадцять запитань різного типу: відкритих, закритих і таких, що передбачали можливість обрати кілька варіантів. Спершу педагоги зазначали

базову інформацію про себе: ПІБ, місце роботи та педагогічний стаж. Далі йшов змістовий блок запитань, що стосувався частоти використання есе в навчальному процесі, основних цілей, з якими застосовується цей вид роботи, а також тем, які учням найпростіше розкривати у форматі есе.

Окремий блок стосувався труднощів, з якими найчастіше стикаються школярі: від проблем зі структурою до недостатньої мовної виразності. Учителі також мали оцінити найтиповіші помилки в роботах учнів і вказати, які етапи підготовки вони зазвичай застосовують – від мозкового штурму до рецензування готового тексту. Додатково респонденти окреслювали критерії, які вважають найважливішими під час оцінювання есе, та зазначали, яку форму роботи вважають найбільш ефективною.

Окремою частиною анкети стало вивчення впливу штучного інтелекту на учнівське письмо: учителі оцінювали частоту використання ШІ учнями, ознаки текстів, що можуть свідчити про автоматичне генерування, а також власні стратегії запобігання повному копіюванню таких робіт. На завершення педагоги висловлювали думку щодо значення есе для формування світогляду школярів та пропонували шляхи підвищення ефективності роботи з цим видом завдань. Отримані відповіді загалом дозволили створити широку картину того, як есе функціонує у сучасній шкільній практиці, які виклики постають перед учнями та вчителями і які тенденції окреслюються у зв’язку з активним розвитком цифрових інструментів

Також варто додати, що географічно було охоплено наступні населені пункти:

– Закарпатська область: м. Мукачево – 22 вчителів, м. Ужгород – 5, с. Нове Давидково – 2, с. Велика Копаня – 2, с. Майдан – 2, с. Верхня Визниця – 2, селище Чинадійово – 1, с. Голятин – 1, с. Крите – 1, с. Бобовище – 1, с. Пузняківці – 2, с. Худльово – 1, с. Велика Розтока – 1;
– Львівська область – м. Львів – 3, м. Пустомити – 2;

– Волинська область – с. Березна Воля – 2, с. Лобна – 1, с. Підкоромілля – 3.

Далі детальніше проаналізуємо відповіді, які були надані педагогами. Насамперед, зазначимо, що педагогічний стаж вчителів, які взяли участь у дослідженні, є різним. 70,4% педагогів мають стаж понад 20 років, 16,7% - 11-20 років, 7,4% - до 5 років, решта – 6-10 років. Частоту використання есе як виду письмової роботи представимо на Рис.3.1.

Рис.3.1. Частота використання есе як виду письмової роботи

Згідно з цим, підкреслимо, що більшість педагогів використовують есе 1-2 рази на семестр, дещо менша частина – раз на тему або раз на місяць. Та все ж, есе є важливим різновидом завдань, які використовують на уроці української мови, навіть незважаючи на те, що частота його використання серед більшості педагогів – лише раз або два рази на семестр.

Крім цього, відповідаючи на питання анкети, учителі також підкреслили, що найчастіше використовують есе з метою розвитку зв'язного мовлення (74,5%) та формування критичного мислення (50,9%). Досить високою є й частка відповідей, що стосуються творчого самовираження (58,2%), тоді як перевірку мовної компетентності зазначили трохи більше третини педагогів. Отже, можемо сказати, що для педагогів есе є не суто як форма контрольної роботи учнів. Передусім це ключовий спосіб стимулювати аналітичність та індивідуальний стиль письма, спосіб розвивати мовлення учнів, сформувати їх критичне мислення та залучити їх до творчого вираження своїх думок і поглядів.

Також варто звернути увагу на відповіді педагогів стосовно того, які саме теми учням легше розкривати у форматі есе. Представимо їх на Рис.3.2.

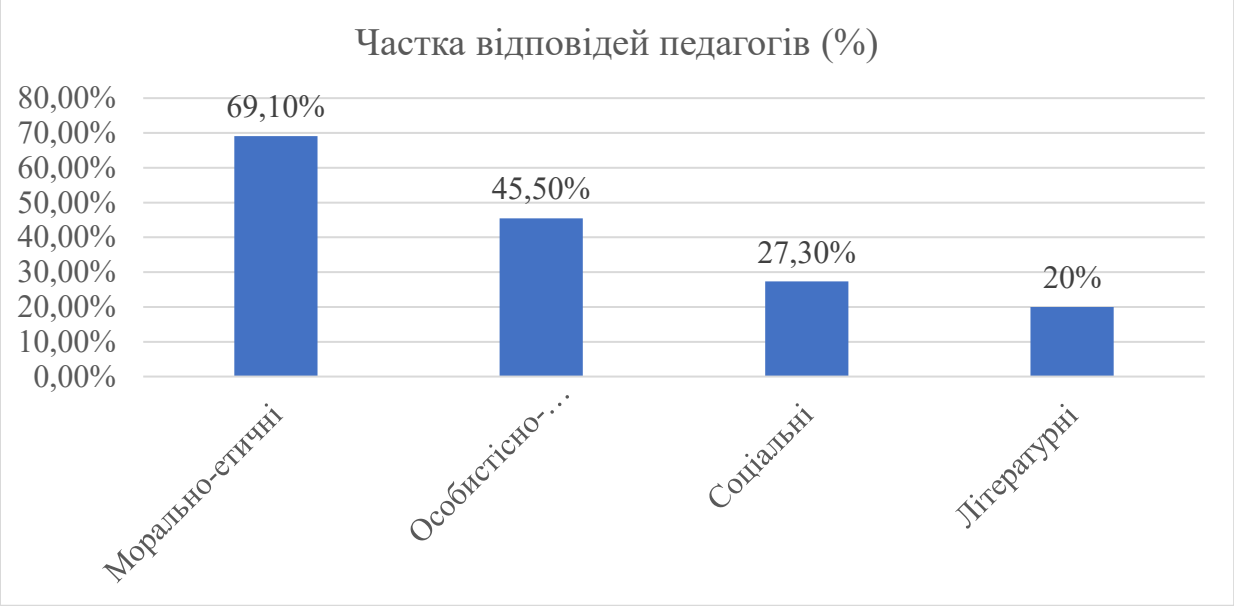

Рис.3.2. Які теми учням легше розкривати у форматі есе

Аналізуючи надані відповіді, зазначимо, що найуспішнішими для учнів, за оцінками педагогів, є морально-етичні (69,1%) та особистісно-рефлексивні теми (45,5%). Такі результати підтверджують, що учням легше висловлювати власні переживання, міркувати над життєвими ситуаціями та формулювати оціночні

судження. Натомість соціальні, а особливо літературні теми виявилися найскладнішими – їх зазначили лише 27,3% і 20% відповідно.

При аналізі труднощів у написанні есе педагоги одностайно підкреслюють дефіцит активного словника учнів (74,5%) та часті орфографічні й пунктуаційні помилки (60%). Важливими чинниками також стали логічна неузгодженість (36,4%) та композиційні порушення (58,2%). Показовим є й те, що лише 14,5% відзначили відсутність індивідуальності – це свідчить про те, що значна частина учнів усе ж намагається передавати власні думки, але часто робить це мовно й структурно недостатньо вправно.

Крім того, на Рис.3.3 представимо відповіді педагогів стосовно того, які саме етапи роботи над есе вони використовують.

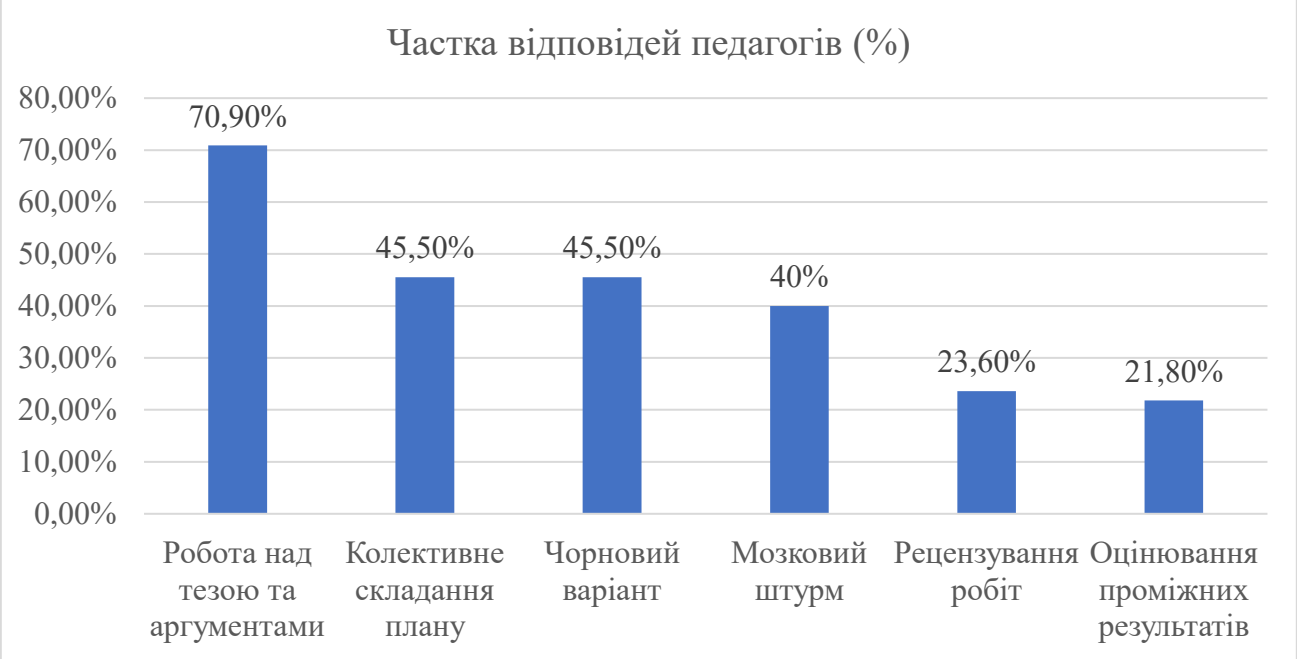

Рис.3.3. Які етапи роботи над есе використовують педагоги

Відповідно, серед етапів роботи над есе найчастіше застосовуються ті, що безпосередньо сприяють формуванню аргументованого висловлення: робота над

тезою та аргументами (70,9%), складання плану (45,5%), чернетка (45,5%) та мозковий штурм (40%). Менш поширеними є рецензування (23,6%) та оцінювання проміжних результатів (21,8%), що може свідчити про потребу активніше впроваджувати взаємооцінювання та елементи редагування, які сприяють розвитку критичного читання.

Важливо звернути увагу також на відповіді педагогів стосовно того, які саме помилки є найпоширенішими у роботах учнів (Рис.3.4).

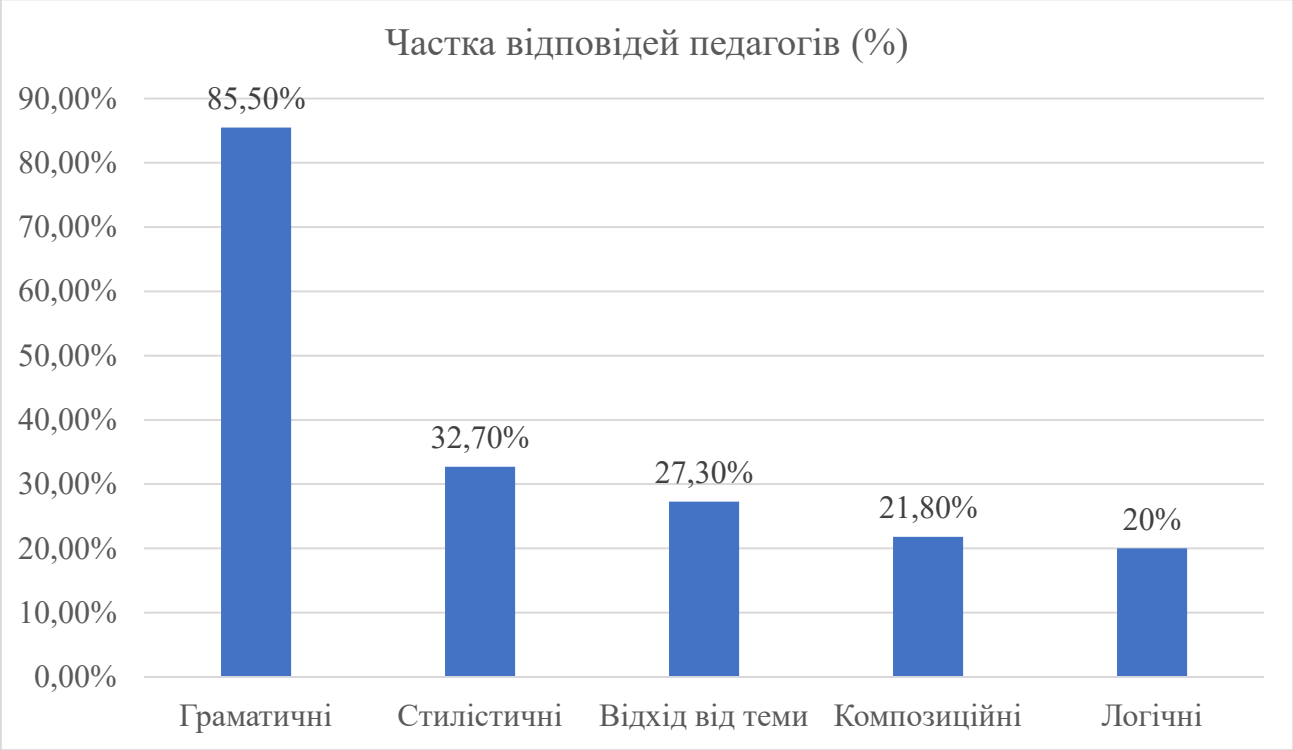

Рис.3.4. Найпоширеніші помилки у роботах учнів

Згідно з аналізом відповідей педагогів, зауважимо, що типові помилки в учнівських роботах підтверджують уже окреслені труднощі: переважають граматичні помилки (85,5%), далі – стилістичні (32,7%) і відхід від теми (27,3%). Доволі показовим є те, що композиційні помилки є менш поширеними (21,8%). Крім того, 20% педагогів зазначили про такі помилки, як логічні.

На Рис.3.5 представимо відповіді педагогів стосовно критеріїв оцінювання.

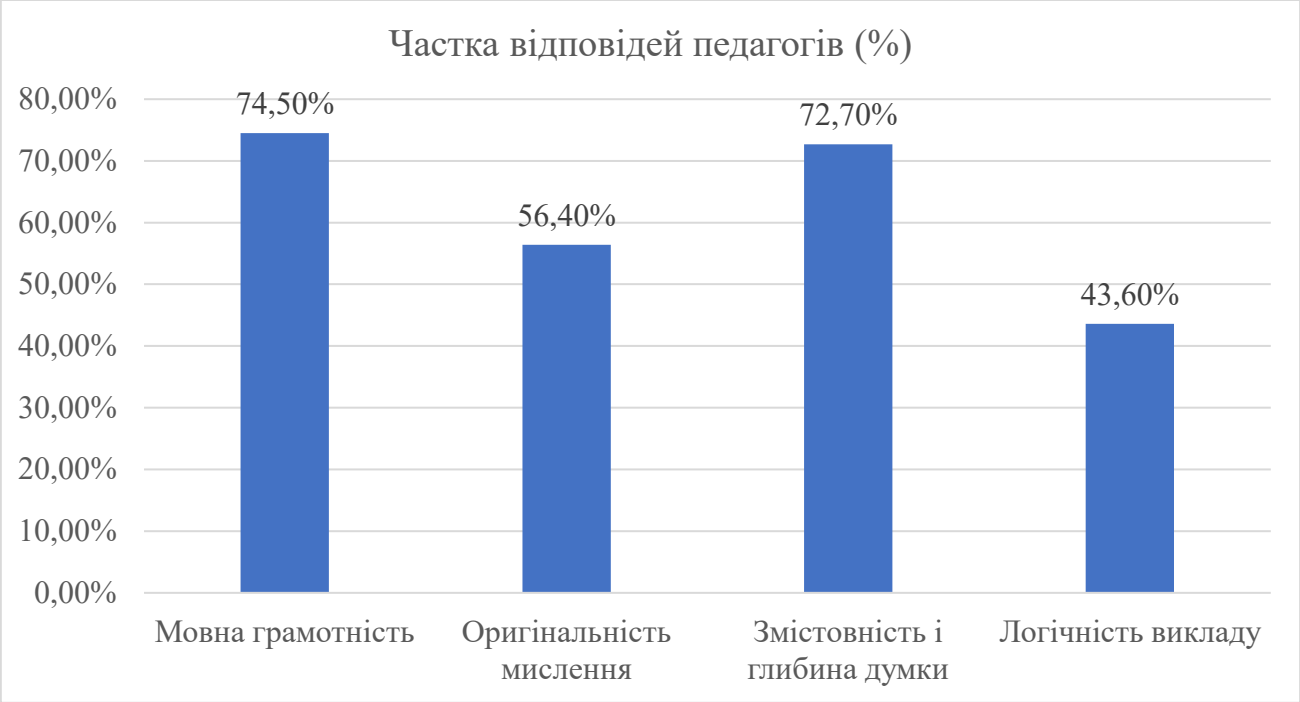

Рис.3.5. Критерії оцінювання, які відзначають педагоги

Так, у критерії оцінювання педагоги ставлять на перше місце мовну грамотність (74,5%) та оригінальність мислення (56,4%). Значущими є також змістовність і глибина думки (72,7%) та логічність викладу (43,6%). Таким чином, учителі намагаються поєднувати мовні та змістові аспекти, приділяючи увагу як формі, так і глибині висловлення.

Щодо організації роботи найбільш ефективною, на думку педагогів, є індивідуальна форма (63,6%) та колективне обговорення (52,7%), у той час як парна й групова робота використовуються значно рідше. Це пояснюється тим, що письмова діяльність потребує тривалого індивідуального зосередження, тоді як обговорення в колективі сприяє генерації ідей і розвитку критичного мислення.

Окремим важливим блоком стали питання про використання учнями штучного інтелекту. Більшість педагогів зазначили, що учні вдаються до нього

дуже часто (32,7%) або час від часу (32,7%). Тобто, так чи інакше учні використовують допомогу штучного інтелекту, однак педагоги розуміють, коли учні представляють власні думки, а коли – згенерований текст. При цьому розпізнати AI-текст, за словами респондентів, вони здебільшого можуть: 45,5% роблять це майже завжди, 47,3% - у більшості випадків. Найхарактернішими ознаками вчителі називають надмірну структурованість, узагальненість без особистого досвіду та стилістичну одноманітність. Окрім цього, має місце також «ідеальна» пунктуація або штучність формулювань.

Для запобігання повному копіюванню есе педагоги найчастіше застосовують роботу над есе в класі (69,1%), обов'язковість включення власного досвіду (49,1%) та надання учням усних уточнювальних запитань після здачі роботи (41,8%). Ці стратегії дозволяють зменшити ризик некритичного використання готових AI-текстів та сприяють формуванню автентичного письма.

Щодо ролі есе у формуванні світогляду учнів, то більшість педагогів оцінює її як надзвичайно важливу (34,5%) або швидше важливу (52,7%). Це свідчить про глибоке усвідомлення виховного та особистісного потенціалу цього жанру. Серед шляхів підвищення ефективності роботи педагоги найчастіше пропонують тренінги мовленнєвого розвитку (76,4%), аналіз прикладів есе (67,3%) та запровадження більш чітких критеріїв оцінювання (18,2%).

На основі проведеного педагогічного експерименту та анкетування педагогів сформуємо рекомендації, які нададуть можливість підвищити ефективність оцінювання творчих робіт учнів на прикладі есе:

1. Акцентувати увагу на мовну грамотність і правильність викладу думок;
2. Враховувати оригінальність мислення та глибину ідеї, яку висловлює учень;
3. Оцінювати логічність структури та зв'язність тексту;
4. Звертати увагу на роботу з чернеткою і процес редагування, а не лише на результат;

5. Використовувати поетапне оцінювання: план, тезу, аргументи, чернетку та остаточну роботу;
6. Впроваджувати взаємооцінювання та обговорення в класі для розвитку критичного мислення;
7. У разі виявлення AI-текстів перевіряти наявність особистого досвіду та конкретних прикладів.

Також варто сформувати рекомендації стосовно використання есе як різновиду завдань на уроках української мови, враховуючи його потенційний вплив на особистість учнів, формування їх світогляду та культурної ідентичності:

1. Використовувати есе для розвитку зв’язного мовлення, критичного мислення та творчого самовираження;
2. Обирати актуальні та морально-етичні теми, які дозволяють учням висловлювати власні переживання;
3. Поєднувати індивідуальну роботу з колективним обговоренням для генерації ідей;
4. Використовувати як письмові, так і цифрові формати, враховуючи навички учнів і мету завдання;
5. Забезпечувати роботу в природних і комфортних умовах, уникати сторонніх факторів, що можуть вплинути на процес письма;
6. Аналізувати чорнові варіанти для оцінки процесу мислення та редагування;
7. Заохочувати використання власного досвіду для формування автентичного письма.

Таким чином, можна сказати, що форма письма помітно впливає на характер роботи учнів. Письмо від руки сприяє цілісності тексту, природності висловлення і більшій увазі до змісту, тоді як цифровий формат дає змогу сміливіше використовувати складні мовні конструкції та робити тексти об’ємнішими. В обох випадках учні можуть висловлювати власні думки, аналізувати особисті переживання та формулювати оцінні судження. Есе є

ефективним інструментом розвитку мовлення, критичного мислення та творчого самовираження школярів. Для підвищення результативності роботи з есе доцільно поєднувати різні формати письма, уважно підходити до етапів підготовки і використовувати комплексні методи оцінювання.

ВИСНОВКИ

Отже, проведене дослідження дало змогу всебічно розкрити методичний потенціал есе як навчального завдання на уроках української мови та визначити його значення для розвитку мовленнєвих і мисленнєвих умінь учнів.

Насамперед розгляд теоретичних засад жанру показав, що есе поєднує в собі властивості творчого висловлювання і аналітичного роздуму, завдяки чому відкриває широкі можливості для розвитку мислення учнів. Його структура передбачає не тільки виклад особистих міркувань, але й уміння добирати переконливі аргументи, зіставляти факти, робити узагальнення та вибудовувати послідовну логіку міркування. Також вдалося визначити, що есе має унікальні можливості для поєднання творчої складової з аналітичною, що робить його важливим інструментом формування здатності мислити самостійно, аргументовано висловлюватися і будувати логічно завершені тексти.

Аналіз еволюції методичних підходів засвідчив поступовий перехід від традиційного сприйняття есе як структурованого письмового завдання до його розуміння як засобу розвитку критичного мислення, уміння працювати з інформацією, формувати особисту позицію та осмислювати суспільні явища. У сучасній навчальній практиці есе охоплює широкий спектр завдань – від роботи над змістом тексту до формування навичок саморедагування, що робить його ефективним компонентом компетентнісного навчання.

Дослідження психолого-педагогічних умов засвідчило, що успішне формування навичок написання есе залежить від створення сприятливого освітнього середовища, у якому учень почувається вільним у висловленні власних думок, може опиратися на життєвий досвід і застосовувати набуті знання в особистісно значущих контекстах. Завдання на основі есе стимулюють розвиток мовної гнучкості, уміння добирати доречні аргументи, будувати причинно-

наслідкові зв’язки, що є важливим як для мовної підготовки, так і для формування світоглядної самостійності.

Проведений педагогічний експеримент дав змогу оцінити вплив формату написання есе на якість учнівських робіт. Порівняння двох груп – тих, хто писав есе від руки, і тих, хто працював у цифровому середовищі, – показало, що кожен формат має свої переваги. Письмо від руки сприяло більш природному й цілісному викладу думок, тоді як цифровий формат стимулював використання складніших мовних конструкцій і сміливіші спроби редагування тексту. Разом з тим цифровий спосіб інколи впливав на цілісність композиції, тоді як традиційний формат забезпечував логічнішу структуру. У цілому, різниця між результатами обох груп підкреслила важливість поєднання обох способів у навчальній практиці для розвитку різних аспектів письма.

Отримані дані також виявили значні виховні можливості есе. Учнівські роботи, написані в межах експерименту, свідчили про сформованість уміння відображати власні переживання, осмислювати життєві цінності та знаходити слова для опису особистих станів. Цей аспект підтверджує, що есе слугує не лише навчальним завданням, а й інструментом розвитку емоційної та культурної ідентичності, що є важливим для компетентнісного підходу НУШ.

Опитування вчителів дозволило уточнити поширені способи оцінювання творчих робіт, визначити типові помилки учнів і з’ясувати, які методичні прийоми застосовують педагоги для розвитку текстотворчих умінь. Отримані результати показали значну потребу у вдосконаленні критеріїв оцінювання, які б поєднували увагу до змістової, композиційної та мовної сторін роботи, а також сприяли підтримці творчих ініціатив учнів.

Узагальнюючи результати, можна стверджувати, що есе має значний потенціал для розвитку мовленнєвих, інтелектуальних і особистісних якостей учнів. Його використання підсилює творчу складову уроків української мови, сприяє глибшому розумінню навчального матеріалу та формуванню здатності

учнів самостійно працювати з інформацією. Запровадження есе в навчальний процес у поєднанні з сучасними методичними підходами та продуманими критеріями оцінювання здатне підвищити якість навчання та створити умови для гармонійного розвитку мовної та мисленнєвої культури школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук П., Ніколаєв О. Технологічні основи формування світогляду учнів майбутніми вчителями фізико-технологічного профілю. *Наукові записки*. 2015. №7 (2). С. 107-113
2. Березовська Л. І., Смоляк М. А. Психологічні особливості адаптації школярів до навчання. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. №4 (41). С. 162-167
3. Гарасимів Т., Матвійчук І. Особистісний світогляд: гуманістичний концептуалізм. 2016. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка" : зб. наук. пр.* / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Львівська політехніка" ; голова ред.-видав. ради Н. І. Чухрай. Львів, 2016. №855. Юридичні науки. С. 182-185
4. Глазова О. Есе як вид роботи з розвитку писемного мовлення школярів. Газета «Методичні діалоги». 2010. №5. С. 1-9
5. Голуб Н. Б. Українська мова : підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти / Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна. К. : Видавничий дім «Освіта», 2022. 256 с.
6. Голуб Н. Б. Українська мова : підруч. для 6 класу закладів загальної середньої освіти / Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна. К. : Видавничий дім «Освіта», 2023. 258 с.
7. Греб М., Грона Н. Есе в початковій школі: композиційні особливості, методика написання. *Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University Series Pedagogical sciences*. 2019. №2 (2). С. 143-150
8. Грона Н. Есе як комунікативна форма тексту в системі текстотворчих умінь учнів молодшого шкільного віку. *Наукові записки.* URL: https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/NZ-PMFMTO/article/viewFile/1236/1215

9. Грона Н.В. Есе як актуальний спосіб комунікації здобувачів освіти: особистісно зорієнтовані соціально-філософські композиційно-мовленнєві аспекти. *Матеріали ІІІ Міжнар. Наук.- практ. Конф. «Актуальні питання сучасної науки»*, 10 травня2023р. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-303-3-28
10. Гук О. В. Становлення ідентичності жанру есе: методологічний аспект. *Молодий вчений*. 2018. №9.1 (61.1). С. 35-39
11. Коваленко Л. Есе як ефективний вид навчальної роботи. https://glazova.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/l.kovalenko_ese_jak_efektyvnyj_vyd_navch_roboty.pdf
12. Лесин В. М. Літературознавчі терміни : довідник для учнів / В. М. Лесин, ред. К. П. Фролова. Київ: Радянська школа, 1985. 250 с.
13. Літературознавча енциклопедія: / Авт.-уклад.Ю.І Ковалів. К.: В.Ц.«Академія»,2007. (Енциклопедія ерудита). Т.1. 608 с.
14. Літературознавчий словник-довідник / За ред.. Р.Т.Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремко. К.: В.Ц. «Академія». 2006. 752 с. (Nota bene).
15. Магдич Т. П. Есе як лінгводидактичний метод формування ключових компетентностей учнів 10-11-х класів на уроках української мови. *Науковий вісник Мукачівського державного університету.* 2018. №8. С.191-193
16. Магдич Т. П. Робота над есе як метод формування ключових компетентностей учнів 10-11-х класів на уроках української мови. *Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції «Філологія та лінгводидактика в умовах євроінтеграції: реалії і перспективи»* (25–26 жовтня 2018 р.) [Електрониий ресурс] / За заг. ред. І. В. Гайдаєнко; упор. Т. Г. Окуневич. 2018. 249 с. С.109-113
17. Методика навчання української мови. Термінологічний словник. / Кол. авторів за ред. Олени Горошкіної. Словник-довідник. [Електронне видання]. – Київ: Видавничий дім «Освіта», 2024. 150 с.

18. Методичні рекомендації до написання есе. URL: http://galyna-zhukova.edukit.dn.ua/vse_dlya_vchitelya_svitovoi_literaturi/metodichni_materiali/napisannya_ese/
19. Михнюк М. І. Методика дослідження проблеми розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін будівельного профілю. *Вчені записки Кримського інженерно-технічного університету. 2014*. №48. С. 90-94
20. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року) (автори Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.). URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/27.11.2023/Ukr.mova.5-6-kl.Holub.Horoshkina.27.11.2023.pdf
21. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д.). URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf
22. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Полторацька А. Я., Сафонов Ю. М., Нестеренко Н. В.). URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2024/Model.navch.prohr.5-9.klas-2024/Mod.navch.prohr.menshyn-2024/18-11-2024/ukrayinska-mova-5-9-kl-poltoratska-ta-in-18-11-2024.pdf
23. Модельна навчальна програма «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Голуб Н.Б., Горошкіна О.М.). URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.

prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.mova.7-9%20klas.Holub.ta.in.26.07.2023.pdf

24. Національний проєкт: пишемо есе. Посібник. 106 с. URL: https://essay.nus.org.ua/wp-content/uploads/2024/07/metodychni-materialy.pdf
25. Опалюк Т. Обґрунтування методичної доцільності застосування методу написання есе на соціально-педагогічну тематику. *Педагогічні науки.* 2018. №72. С. 65-71
26. Пасічник О. Вікові особливості учнів 5-6-х класів та їх вплив на добір змісту навчання іноземних мов. *Проблеми сучасного підручника*. 2020. №25. С. 88-102
27. Присяжнюк І. С. Роль академічного есе у фаховій підготовці студентів. URL: https://kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/prysiazhniuk_rol%20academichnogo%20ese.pdf
28. Семеног О. М., Бережний Н. О. Підготовка майбутніх учителів до формування в учнів НУШ культури роботи з текстом есе. *Слобожанський науковий вісник*. 2024. №6. С. 73-80
29. Словник іншомовних слів. Есе. URL: http://slovopedia.org.ua/36/53397/239786.html
30. Словник.ua. Есе. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B5%D1%81%D0%B5
31. Сокирська О. С., Буга С. Ю., Колісник М. П. Роль засобів онлайн навчання у вдосконаленні навичок письма. *Інноваційна педагогіка*. 2022. №44. Т. 2. С. 181-184
32. Товстоп'ятко Ф. Ф., Люта Д. А. Педагогічний експеримент як основа формування готовності майбутніх фахівців з туризмознавства. *Молодий вчений.* 2019. №4.1 (68.1). С. 120-123
33. Торговець Ю. І. Особливості генезису жанру есе. *Studia philologica*. 2013. №2. С. 83-87

34. Українська мова і література в школі: науково-методичний збірник № 62 Чернігів – 2020 № 67. URL: https://choippo.edu.ua/rar/67.pdf
35. Філіпчук О. Формування національної ідентичності особистості як педагогічна проблема. *Збірник наукових праць «Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи».* 2024. №2 (12). С. 48-55
36. Хлистун І. Лінгвостилістичні особливості есе як публіцистичного жанру. *Філологічний часопис*. 2022. №1 (19). С. 121-128
37. Швець Г. Д. Есе в навчанні творчого письма українською мовою іноземних студентів-гуманітаріїв. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки.* 2019. №1. С. 86-91
38. Essay. Britannica. URL: https://www.britannica.com/art/essay

ДОДАТКИ

Додаток А

Роботи учнів групи А

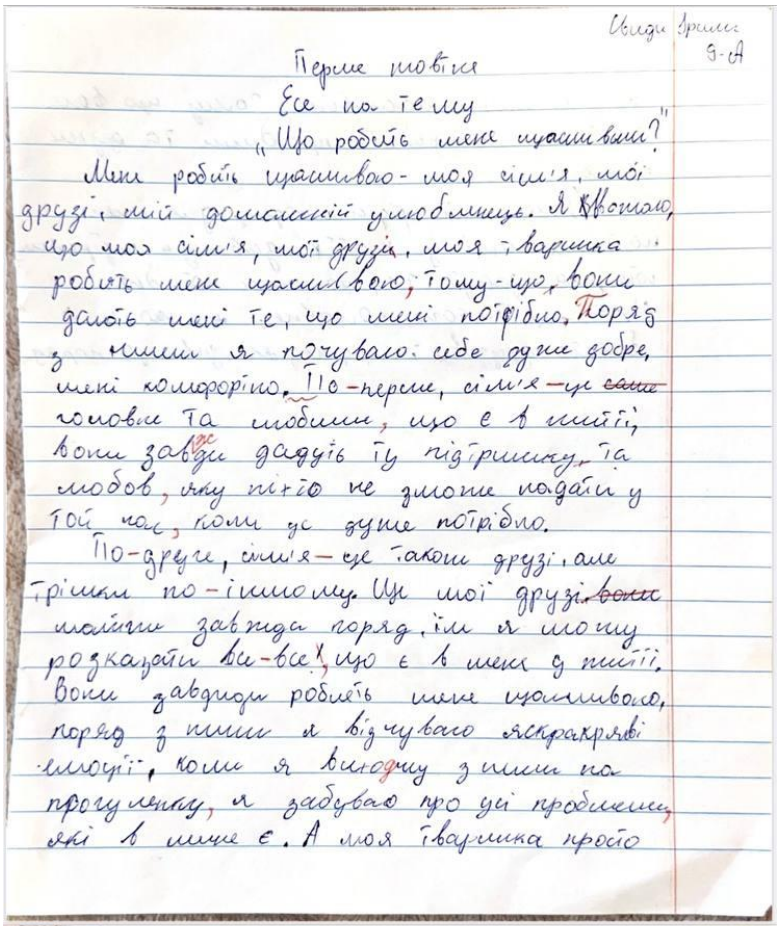

Перше повідомлення
Есе по темі
„Що робить мене щасливим?"

Мене робить щасливою - моя сім'я, мої друзі, мій домашній улюбленець. Я вважаю, що моя сім'я, мої друзі, моя тваринка робить мене щасливою, тому - що, вони дають мені те, що мені потрібно. Поряд з ними я почуваю себе дуже добре, мені комфортно. По-перше, сім'я - це головне та любимі, що є в житті, вони завжди дадуть їй підтримку, та любов, яку ніхто не зможе подати у той час, коли це дуже потрібно.

По-друге, сім'я - це такі друзі, але трішки по-іншому. Це мої друзі, вони завжди поряд, їм я можу розказати все-все, що є в мені у житті, вони завдяки робить мене щасливою, поряд з ними я відчуваю яскраві емоції, коли я виходжу з ними на прогулянку, я забуваю про усі проблеми, які в мене є. А моя тваринка просто робить мене щасливою, тому що вона є, вона не робить проблем та дуже мила.

Отже, мої рідні люди, для мене найголовніші у житті, завжди підтримають, та дадуть те, що мені потрібно. Сім'я - це такий головне, як мало є багато друзів, та рідні, які завжди поряд.

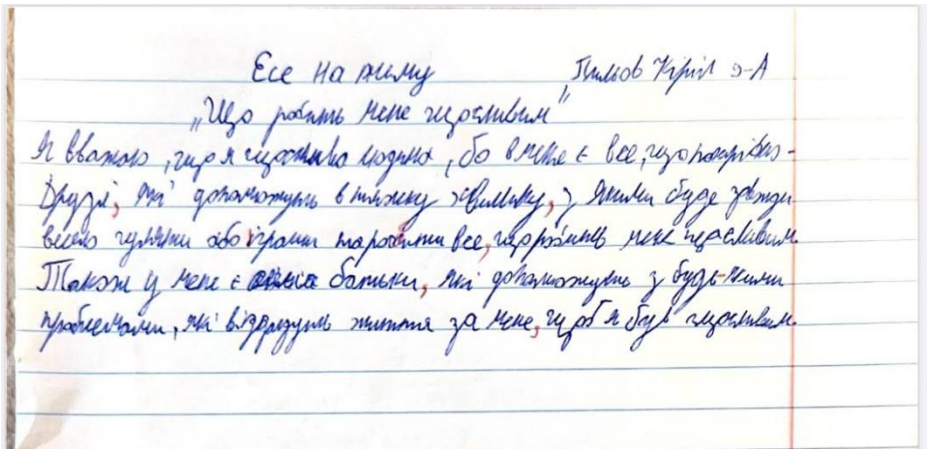

Есе на тему Тимів Кирил 9-А
„Що робить мене щасливим"

Я вважаю, що я щаслива людина, бо в мене є все, що потрібно - друзі, які допомагають в тяжку хвилину, з якими буде завжди весело гуляти або грати та головне все, що робить мене щасливим. Також у мене є батьки, які допомагають у будь-яких проблемах, які віддадуть життя за мене, щоб я був щасливим.

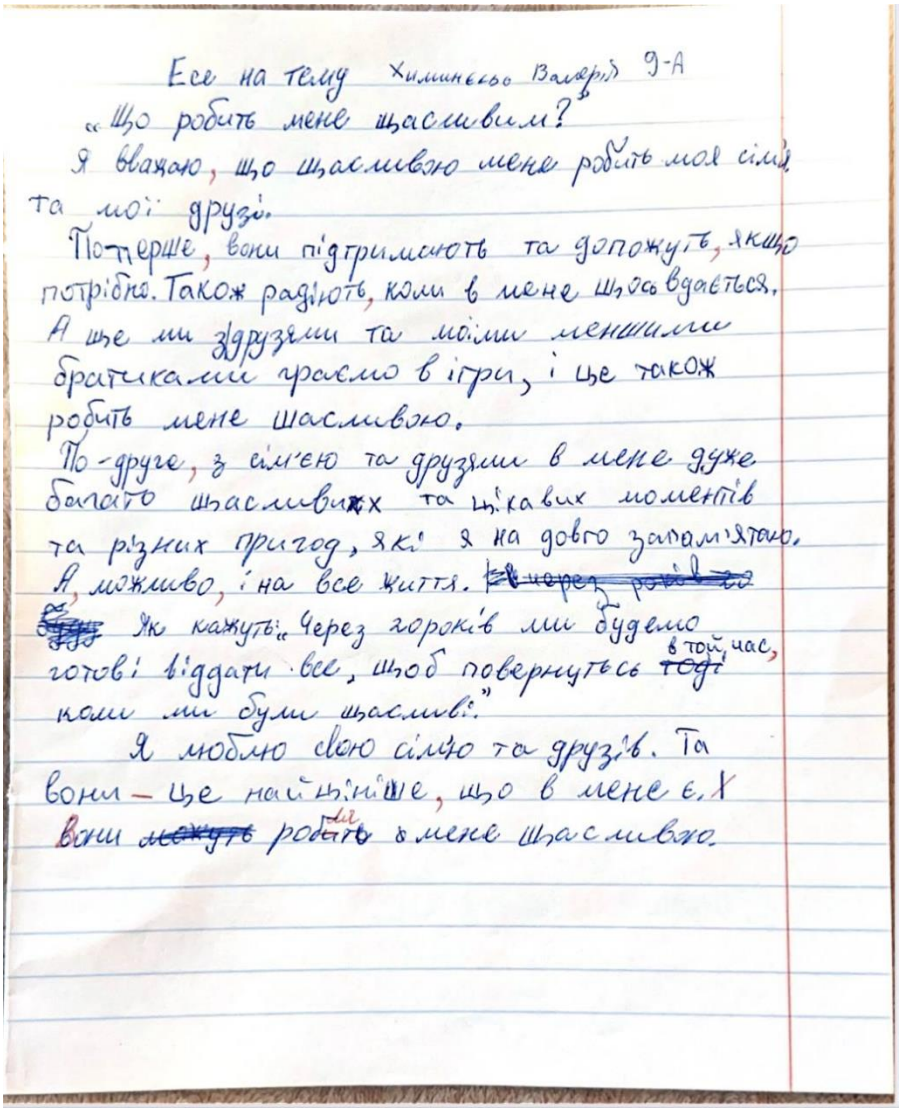

Есе на тему Хилинець Валерія 9-А
«Що робить мене щасливим?

Я вважаю, що щасливою мене робить моя сім'я та мої друзі.

По-перше, вони підтримають та допожуть, якщо потрібно. Також раді, коли в мене щось вдається. А ще ми з друзями та моїми меншими братиками часто граємо в ігри, і це також робить мене щасливою.

По-друге, з сім'єю та друзями в мене дуже багато щасливих та цікавих моментів та різних пригод, які я на довго запам'ятаю. А, можливо, і на все життя. ~~В через років~~ Як кажуть: „Через гороків ми будемо готові віддати все, щоб повернутись в той час, коли ми були щасливі."

Я люблю свою сім'ю та друзів. Та вони — це найцінніше, що в мене є. І вони ~~можуть~~ роблять мене щасливою.

Есе на тему Брячак Євгенія 9-А клас

"Що робить мене щасливим"

Я вважаю, що щастя - це одне з найважливішого в житті людини. Кожен із нас розуміє цей вислів по-різному. Хтось думає що щастя - це проводити весело час з друзями, а для когось достатньо відсутність домашнього завдання.

Для мене щастя - це сидіти вдома з мамою та котом, або або їздити в подорож. Також мені подобається спілкуватись з своїм старшим братом, який поїхав за кордон, в мене є багато друзів, з якими я почуваюсь в безпеці, вони мене завжди можуть виручити [redacted] Навряд хтось вважає так як я, але я почуваюсь щасливою. На жаль, багато хто зараз забув, що таке щастя, через війну. Я сподіваюсь, що вона скоро закінчиться і все буде добре.

Отже, щастя для людей дуже має різне значення.

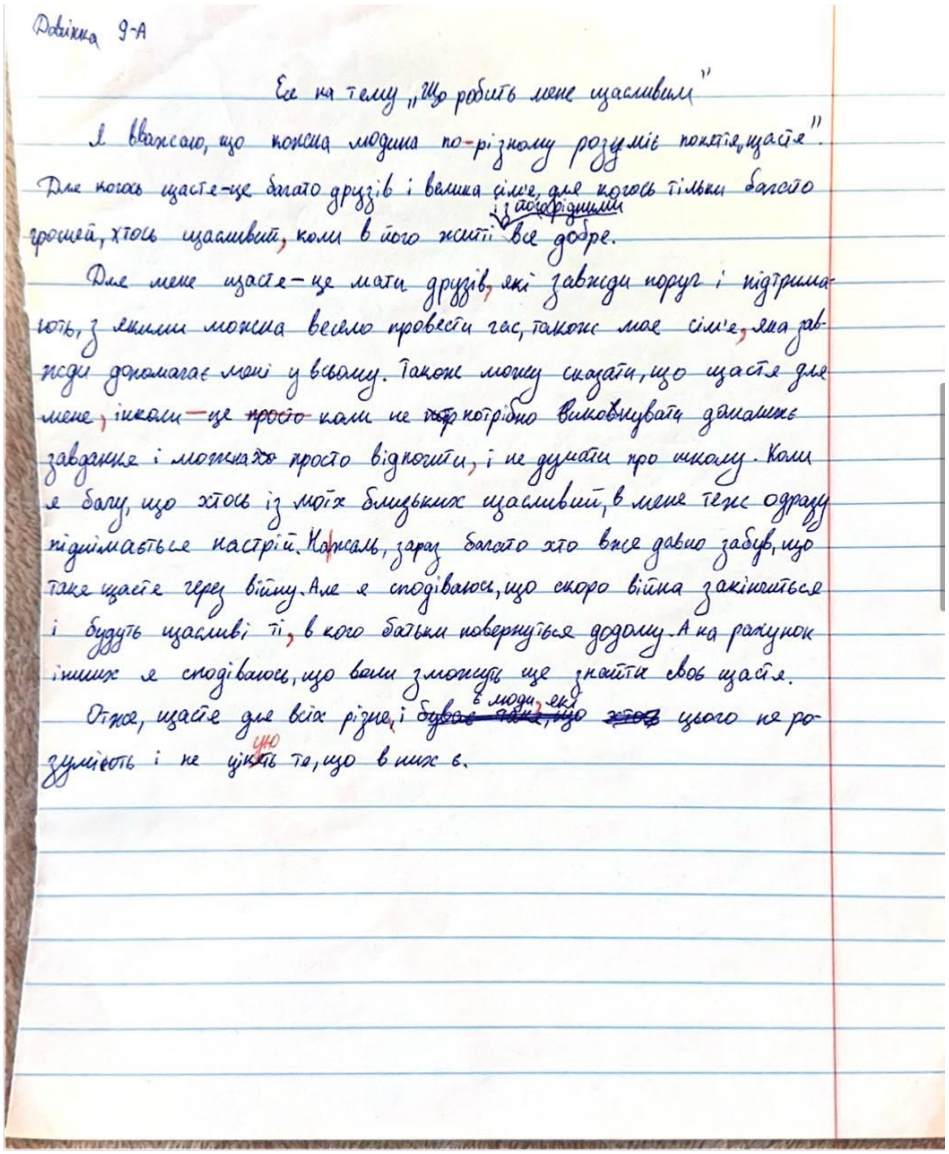

Робітка 9-А

Есе на тему „Що робить мене щасливим"

Я вважаю, що кожна людина по-різному розуміє поняття „щастя". Для когось щастя – це багато друзів і велика сім'я, для когось тільки багато грошей, хтось щасливий, коли в його житті все добре.

Для мене щастя – це мати друзів, які завжди поруч і підтримають, з якими можна весело провести час, також моя сім'я, яка завжди допомагає мені у всьому. Також можу сказати, що щастя для мене, іноді – це коли не потрібно виконувати домашнє завдання і можна просто відпочити, і не думати про школу. Коли я бачу, що хтось із моїх близьких щасливий, в мене теж одразу піднімається настрій. Кожен, зараз багато хто вже давно забув, що таке щастя через війну. Але я сподіваюсь, що скоро війна закінчиться і будуть щасливі ті, в кого батьки повернуться додому. А на рахунок інших я сподіваюсь, що вони зможуть ще знайти своє щастя.

Отже, щастя для всіх різне, і буває люди, які цього не розуміють і не цінують то, що в них є.

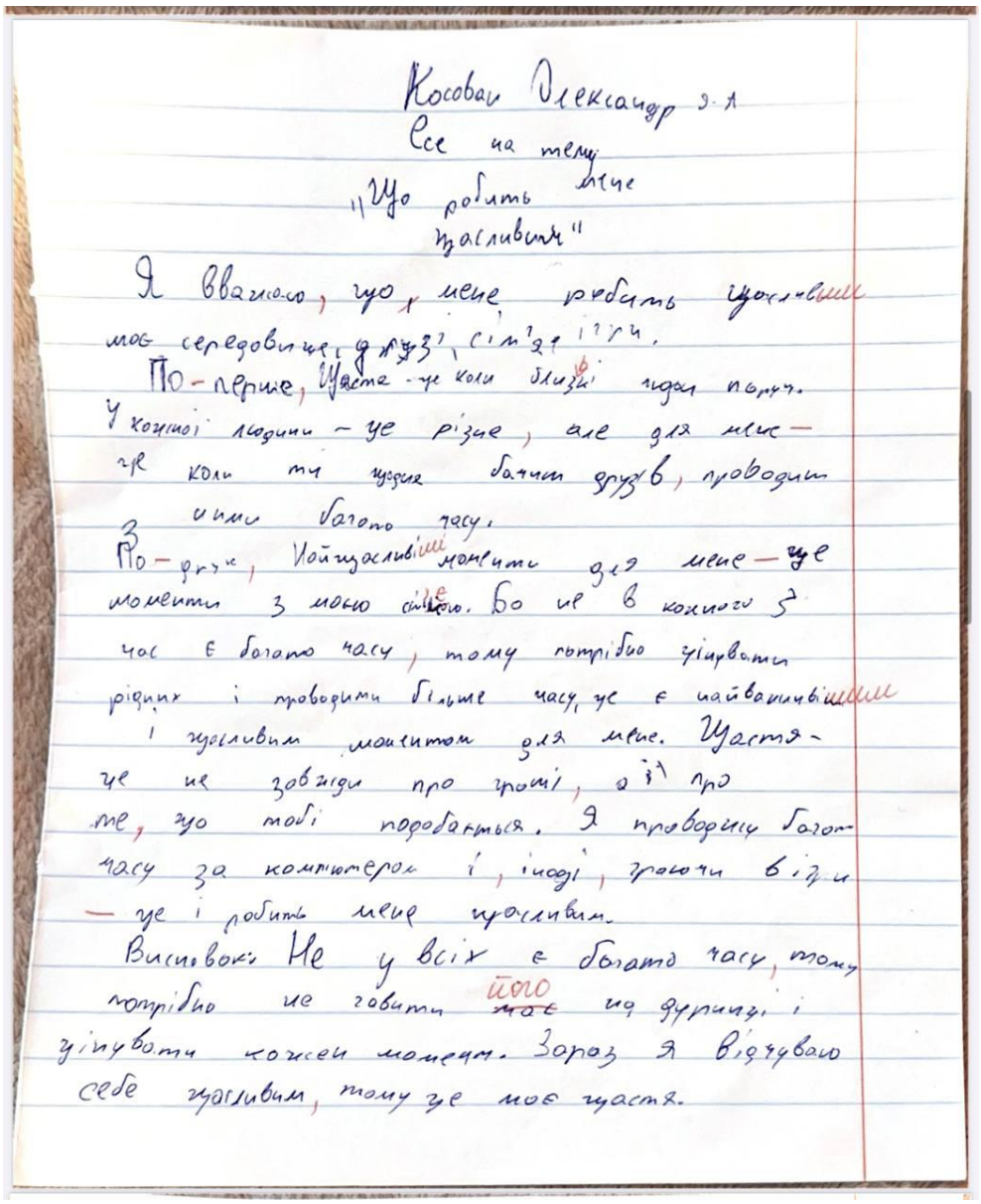

Косован Олександр 9-А

Есе на тему

"Що робить мене щасливим"

Я вважаю, що мене робить щасливим моє середовище, друзі, сім'я і т.д.

По-перше, щастя - це коли близькі люди поруч. У кожної людини - це різне, але для мене - це коли ти щодня бачиш друзів, проводиш з ними багато часу.

По-друге, найщасливіші моменти для мене - це моменти з моєю сім'єю. Бо це в кожного є багато часу, тому потрібно цінувати рідних і проводити більше часу, це є найважливішим і щасливим моментом для мене. Щастя - це не завжди про гроші, а й про те, що тобі подобається. Я проводжу багато часу за комп'ютером і, іноді, граючи в ігри - це і робить мене щасливим.

Висновок: Не у всіх є багато часу, тому потрібно не гробити його на дурниці і цінувати кожен момент. Зараз я відчуваю себе щасливим, тому це моє щастя.

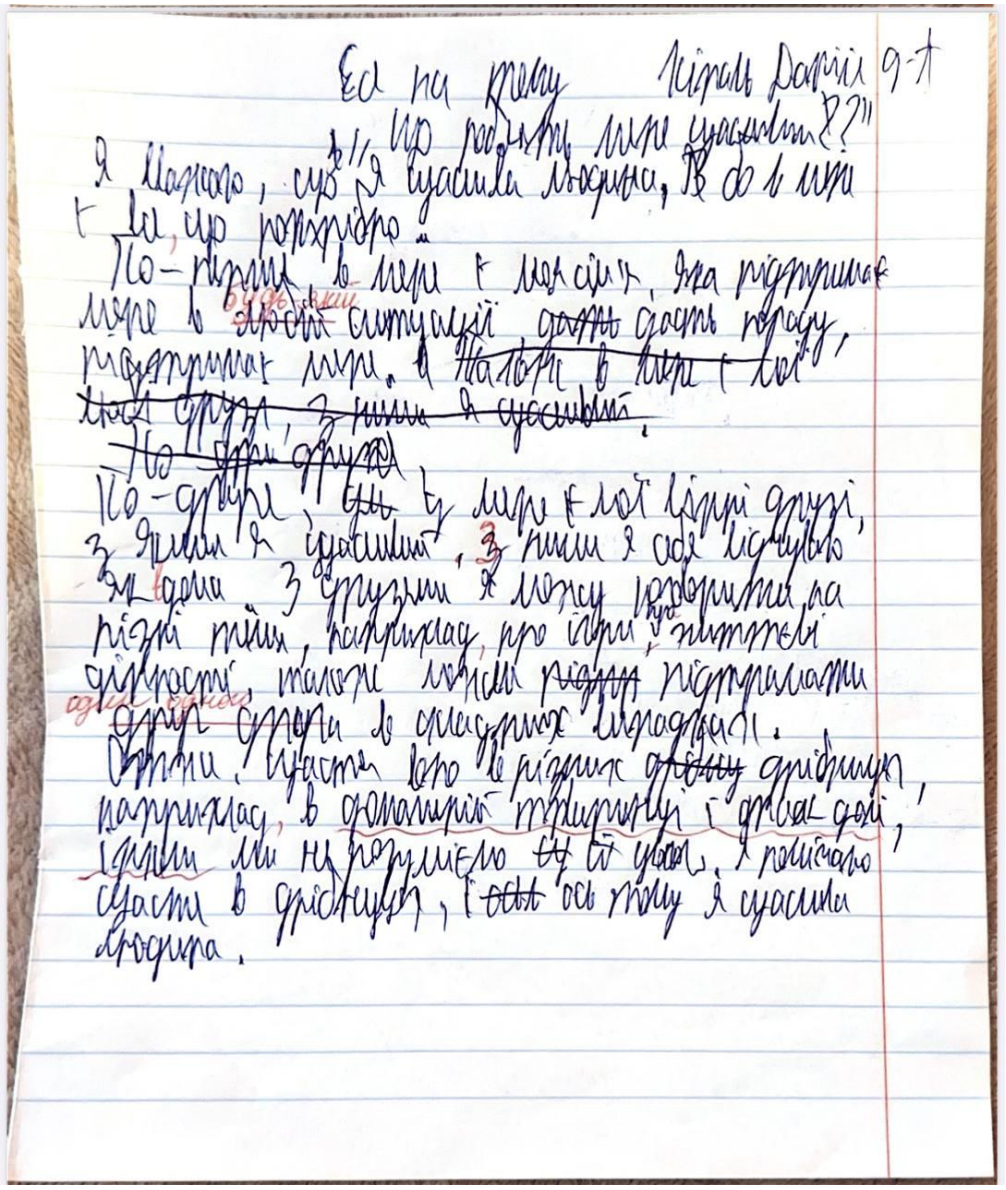

Есе на тему Кірхаль Дарія 9-А
"Що робить мене щасливим??"
Я вважаю, що я щасливий людина, як до цього
і ще, що пояснюю.
По-перше, в мене є можливість, яка підтримає
мене в будь-якій ситуації, дасть пораду,
підтримає мене. І також в мене є моя
моя сім'я, з якими я щасливий.
По-друге,
По-друге, в мене є мої друзі,
з якими я щасливий, з ними я все можу
знайти. З друзями я можу проводити час
після школи, говорити про свої інтереси
однакові, також можемо підтримати
один одного в складних ситуаціях.
Також, щастя було в різних аспектах дивитися,
наприклад, в допомозі тварині і дітей,
адже ми не помилуємо ці речі, і робимо
щасливими в дійсності, і ось тому я щасливий
людина.

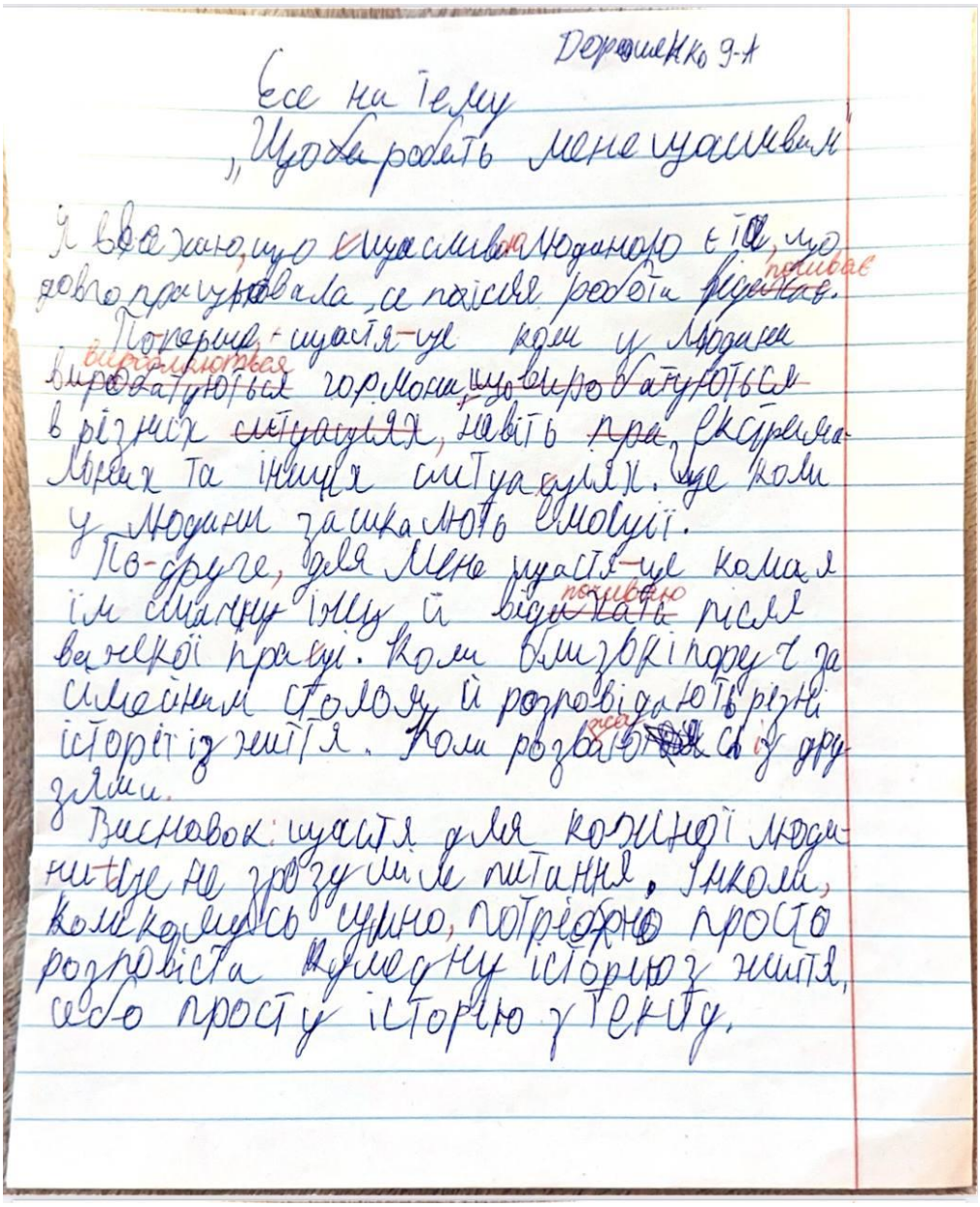

Дерешенко 9-А

Есе на тему
„Щастя робить мене щасливим"

Я вважаю, що щасливою людиною є та, що довго працювала, а після роботи відпочиває.

По-перше, щастя – це коли у людини виробляються гормони, що виробляються в різних ситуаціях, навіть при екстремальних та інших ситуаціях. Це коли у людини зашкалює емоції.

По-друге, для мене щастя – це коли я їм смачну їжу й відпочиваю після великої праці. Коли близькі поруч і за смачним столом ми розповідаємо різні історії із життя. Коли розважаємося з друзями.

Висновок: щастя для кожної людини це не тільки це питання, а коли, коли комусь щиро, потрібно просто розповісти цікаву історію з життя, або просту історію у тексту.

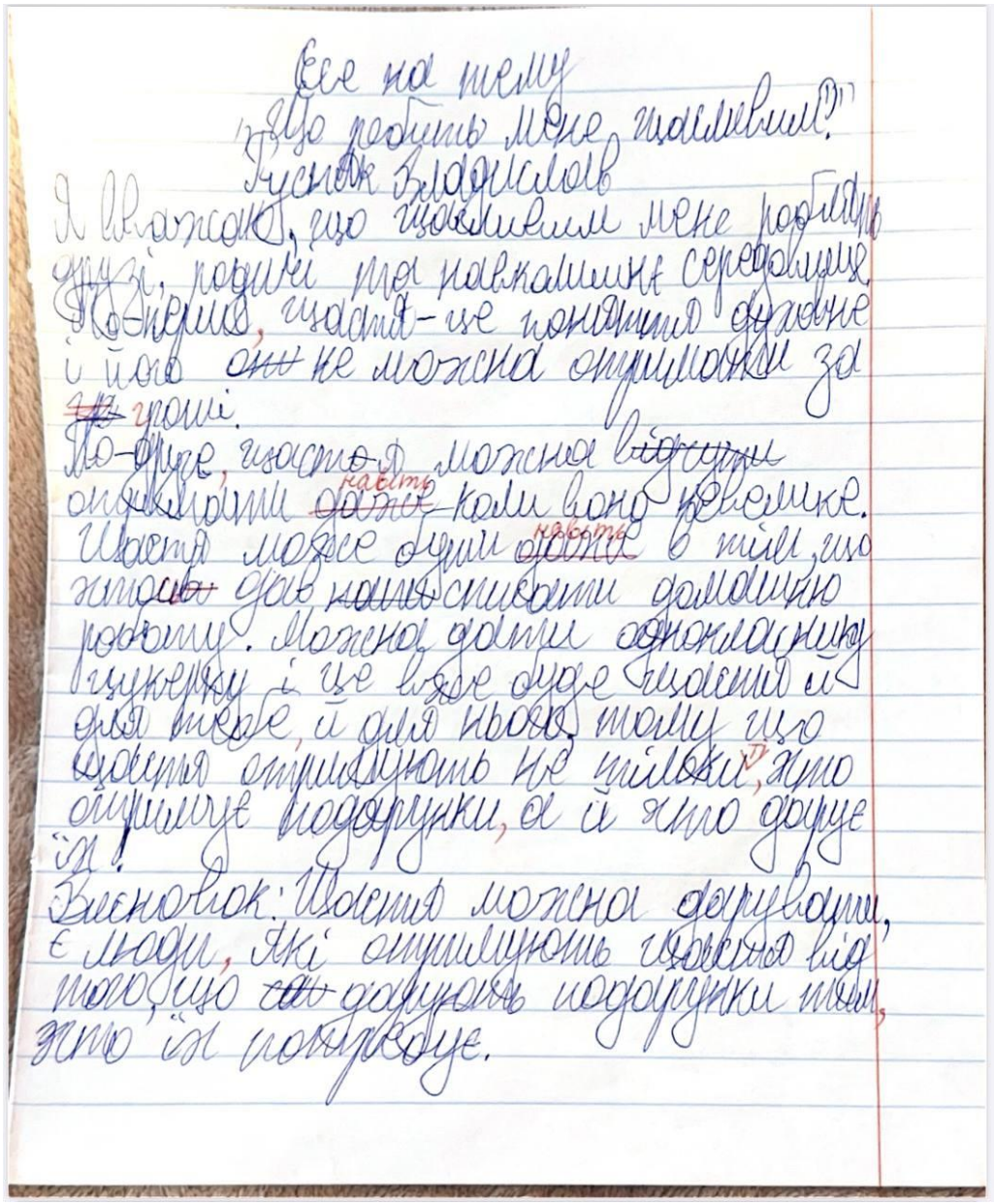

Есе на тему
"Що робить мене щасливим?"
Учениця 8 класу
Я вважаю, що щасливим мене робить
друзі, родина та навчання середовище.
Безперечно, щастя - це поняття суб'єктне
і його не можна отримати за
гроші.
По-перше, щастя можна відчути
отримавши гарні оцінки коли вони важкі.
Щастя може бути гарне в тій, що
хтось дав списати домашню
роботу. Можна дати однокласниці
ручку і це вже буде щастя і
для неї тоже, і для нього тому що
щастя отримують не тільки, хто
отримує подарунки, а й хто дарує
їх!
Висновок: Щастя можна дарувати,
є люди, які отримують щастя від
того, що дарують подарунки тим,
хто їх потребує.

Олексенцева Юля 9-А

перше особисте
Есе на тему
„Що мене робить щасливим"

Мене робить щасливим - моя сім'я, та мої друзі, та мої домашня тваринка. Вони приносять мені яскраві емоції.

Я вважаю, що кожна людина заслуговує щастя. Для кожного щастя - це щось особливе: для когось - це сім'я, для когось - це кохання і так далі.

По-перше, для мене щастя - це моя родина, я вважаю, що важливіше родини нікого в людини немає і не може бути.

По-друге; в мене щастя не тільки в родині, а і в моїх найкращих друзях. Вони завжди мені надають допомогу та дають гідні поради. Мені з ними дуже комфортно, з ними в мене завжди яскраві емоції. Мої друзі - це як друга моя сім'я. Я щаслива, тому-що в мене є близькі люди, які завжди поруч зі мною в тяжку хвилину. Я дуже щаслива, що батьки дали мені

це все тому я маю.

Отже, мій висновок, що кожна людина має право на щастя, Я щаслива, тому що маю поруч близьких людей, які приносять мені задоволення. Отже рідніше моєї родини в мене нікого не буде.

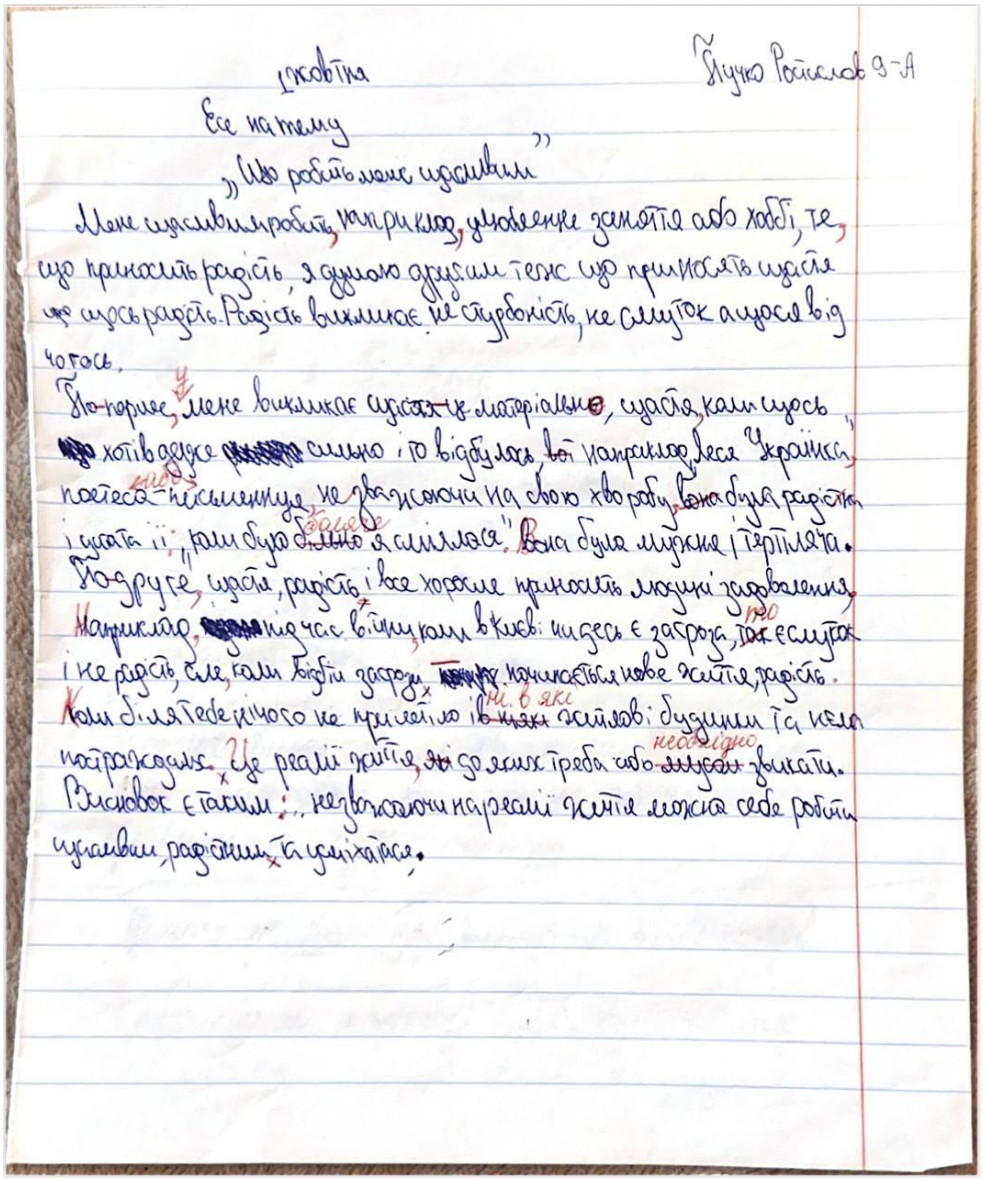

Іжовтка Ящук Ростислав 9-А

Есе на тему

„Що робить мене щасливим"

Мене щасливим робить, наприклад, улюблене заняття або хобі, те, що приносить радість, з думкою друзями теж що приносять щастя що дарує радість. Радість викликає не стурбованість, не смуток а щось від чогось.

Бо-перше, мене викликає щастя не матеріальне, щастя, коли щось хотів дуже сильно, то відбулось, бо наприклад Леся Українка попереду несмілива, не дивлячись на свою хворобу, вона була рада і щаслива, коли було більше я сміялася. Вона була мужня і терпляча.

По-друге, щастя, радість і все хороше приносить людині здоров'я, наприклад, під час війни, коли в Київ, ні десь є загроза, то не є смуток і не радість, але, коли війни загрози, починається нове життя, радість.

Коли б я тебе нічого не цікавило в житті: будущим і сьогодні насолоджуйся. Це реалії життя, до яких треба або неодмінно звикати. Висновок є таким: незважаючи на реалії життя можна себе робити щасливим, радісним і успішним.

Додаток Б

Роботи учнів групи Б

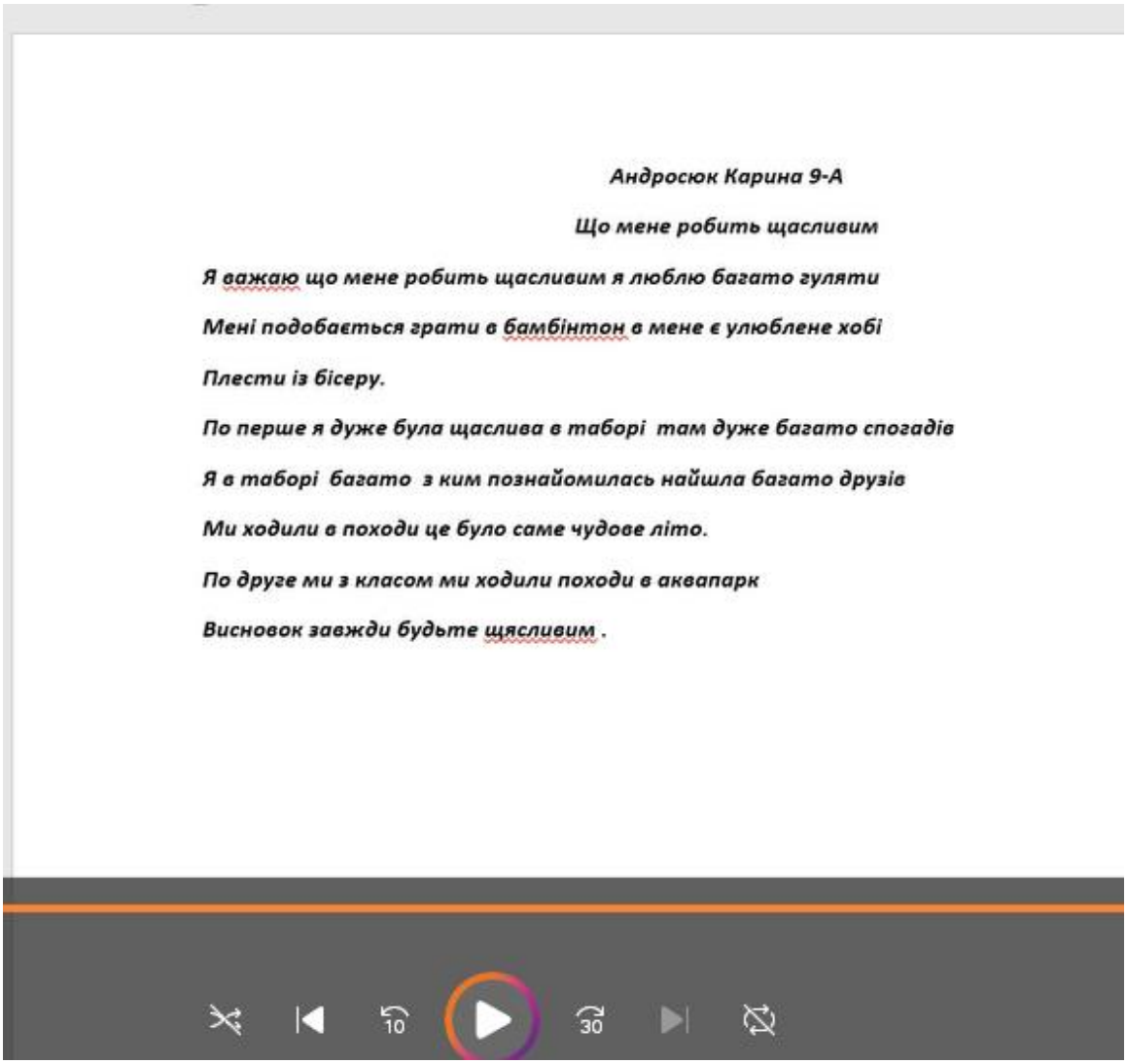

Андросюк Карина 9-А

Що мене робить щасливим

Я важаю що мене робить щасливим я люблю багато гуляти

Мені подобається грати в бамбінтон в мене є улюблене хобі

Плести із біseру.

По перше я дуже була щаслива в таборі там дуже багато спогадів

Я в таборі багато з ким познайомилась найшла багато друзів

Ми ходили в походи це було саме чудове літо.

По друге ми з класом ми ходили походи в аквапарк

Висновок завжди будьте щясливим .

Артамонов Олександр 9-А

Що робить мене щасливим?

У багатьох людей на це запитання буде одна відповідь-гроші.

Я частково погоджуюся з цим, тому що у сучасному світі вони вирішують усе: розваги, їжа, житло та навіть здоров'я. Але у

моїй відповіді також будуть присутні інші терміни, наприклад, здоров'я

моїх братів, батьків, бабусь та дідусів. Також щасливими мене роблять мої хобі, я займаюся сімрейсингом та боксом тому я дуже щасливий коли розумію що у мене щось дуже добре виходить.

Але значну частину мого щастя вирішує настрій моїх батьків, коли вони

щасливі, я-теж . Ще я щасливий, коли отримую гарні оцінки, коли мене хвалять, коли подорожую. І найосновнішім джерелом мого щастя

є-«чай», на мене він діє як заспокійливе.

Але як ви могли помітити майже усі ці терміни можна вирішити грошима, тож, частково вони входять до джерела мого щастя.

Висновок

Основними джерелами мого щастя є:

Здоров'я, хобі, настрій батьків, оцінки, гроші, подорожі та чай.

Герасимович Катерини 9-А

Есе на тему

“Що робить мене щасливим?”

Щастя- це не гроші, ні слава. Це почуття, яке не можливо передати, якщо ти його не відчував. Для кожного це щось особливе сім’я, кар’єра, відчуття від якоїсь події або подорожі, від чого звичайного.

По-перше, для мене щастя- це коли моя родина разом, всі здорові, немає загрози для життя. На даний час переживати про загрозу це не дуже, можливо тому, що зараз в країні війна. Що змушує мене не бути щасливою. Але ми з родиною та друзями стараємося триматись разом та підтримувати один одного.

По-друге, мене також роблять щасливою з самого дитинства подорожі. Мої батьки з самого мого народження намагаються зроби найкращу подорож, щоб вона запам’яталася в моїй голові. Це щастя як для мене так й для батьків.

Отже, кожна людина може бути щасливою і без грошей. Щастя- це почуття, емоції від чого маленького наприклад від букета. Я думаю, що ми маємо бути щасливими, найближчі роки. Я вірю, що коли закінчиться війна, то ми всі будемо щасливі.

Геревич Андрій 9-А

Есе на тему

Що робить мене щасливим

Я вважаю, що я щаслива людина,бо в мене є все, що мені потрібно.

По-перше, в мене моя любляча сім'я,яка мене завжди підтримає,дасть пораду та допоможе в складній ситуації.У мене старший брат який допоможе в біді, допоможе зробити складне домашнє завдання та дасть пораду.

По-друге, у мене є мої вірні друзі, з якими і в вогонь, і в воду,на яких я можу покластися та можна запитати пораду.Я зі своїми друзями можу поговорити на любі теми від гри, до політики.Я дуже пишаюся своїми друзями і я щасливий, що вони у мене є.

Отже, щастя воно проявляється в дрібницях, а інколи ми це не розуміємо і думаєм, що у нас нічого немає.Я помічаю щастя в дрібницях тому я щасливий.

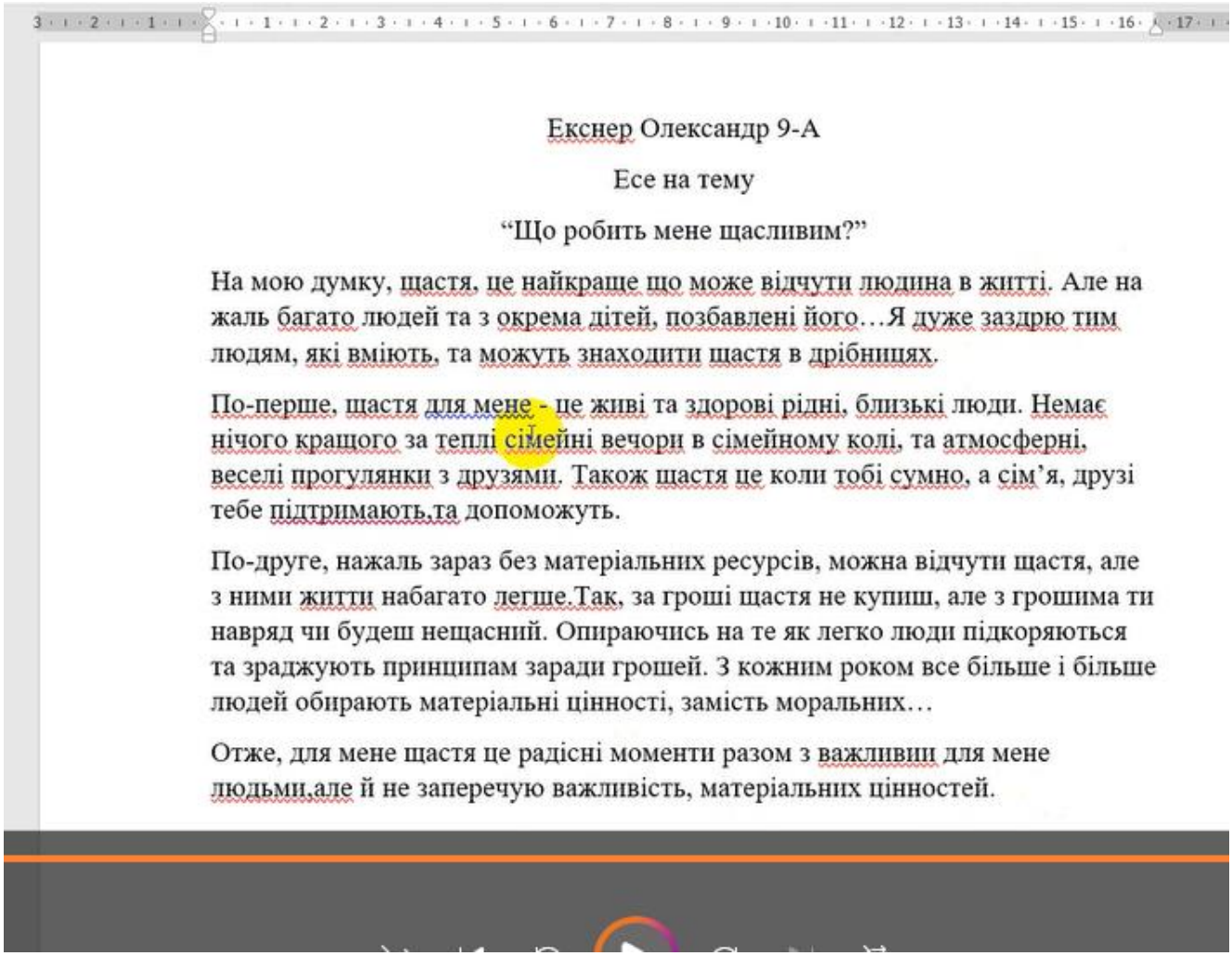

Екснер Олександр 9-А

Есе на тему

“Що робить мене щасливим?”

На мою думку, щастя, це найкраще що може відчути людина в житті. Але на жаль багато людей та з окрема дітей, позбавлені його…Я дуже заздрю тим людям, які вміють, та можуть знаходити щастя в дрібницях.

По-перше, щастя для мене - це живі та здорові рідні, близькі люди. Немає нічого кращого за теплі сімейні вечори в сімейному колі, та атмосферні, веселі прогулянки з друзями. Також щастя це коли тобі сумно, а сім’я, друзі тебе підтримають,та допоможуть.

По-друге, нажаль зараз без матеріальних ресурсів, можна відчути щастя, але з ними життя набагато легше.Так, за гроші щастя не купиш, але з грошима ти навряд чи будеш нещасний. Опираючись на те як легко люди підкоряються та зраджують принципам заради грошей. З кожним роком все більше і більше людей обирають матеріальні цінності, замість моральних…

Отже, для мене щастя це радісні моменти разом з важливии для мене людьми,але й не заперечую важливість, матеріальних цінностей.

Глагола Василь 9-А

Есе

"Що робить мене щасливим"

Я вважаю, що в цьому житті мене робить щасливим майже все. Я щаслива людина, і хочу розповісти що саме мене робить таким.

По-перше, в мене є любляча сім'я, яка завжди мене підтримує, та допомагає у важкий час. У мене є старший брат, якому я можу висказати мене тривожить, або поділитися з ним своїми секретами. Є молодший, я я завжди допомагаю зі всім в чому він не справляється. Батьки також пр ніколи не забувають, і дають нам все щоб ми були щасливими.

По-друге, в мене є багато друзів, з якими весело проводити час, та також завжди мене підтримують, допомагають в любій ситуації. Вони та діляться своїми проблемами, тому що довіряють мені так само, як і я дов їм. Що би не було ми завжди разом, тому я щасливий що в мене є любля надійні, та чудові друзі, на яких я завжди можу покластися, та просто провести весело час.

Отже, я здоровий хлопець, в мене є сім'я, друзі, саме це мене роби щасливим. Комусь може здатися, що це дрібниці, але в цьому я і бачу справжнє щастя.

Sha

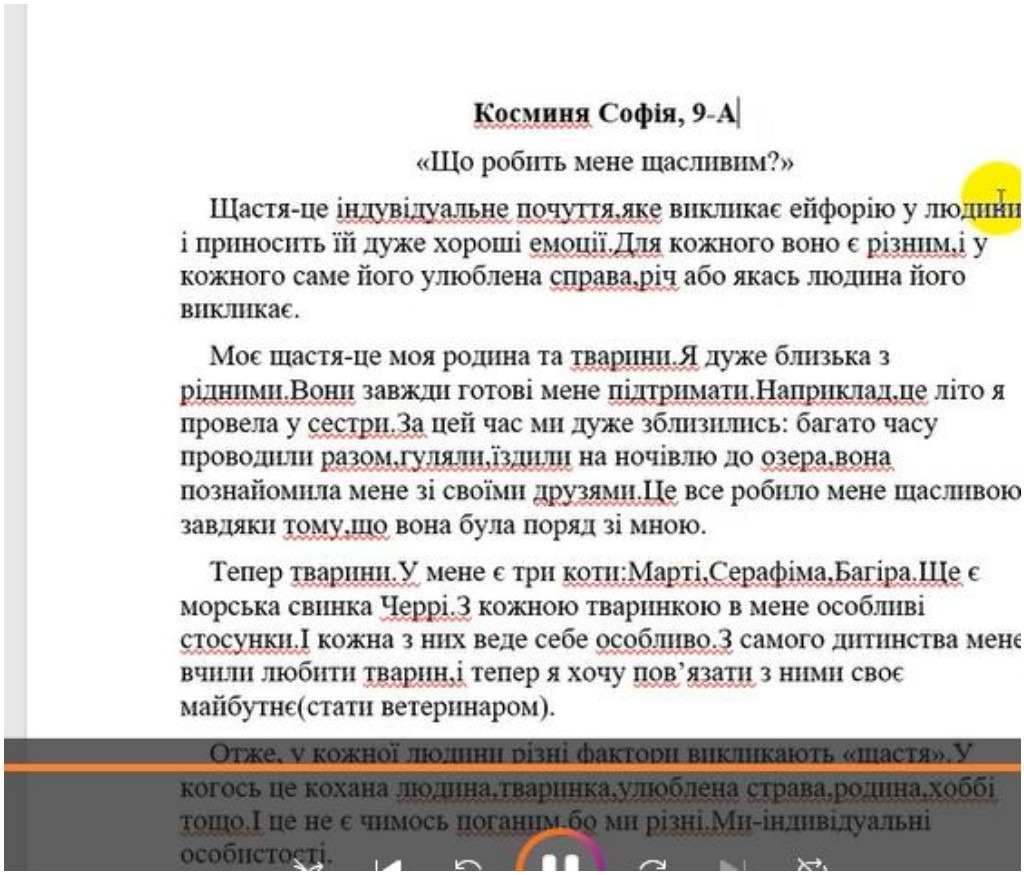

Космиця Софія, 9-А

«Що робить мене щасливим?»

Щастя-це індувідуальне почуття,яке викликає ейфорію у людини і приносить їй дуже хороші емоції.Для кожного воно є різним,і у кожного саме його улюблена справа,річ або якась людина його викликає.

Моє щастя-це моя родина та тварини.Я дуже близька з рідними.Вони завжди готові мене підтримати.Наприклад,це літо я провела у сестри.За цей час ми дуже зблизились: багато часу проводили разом,гуляли,їздили на ночівлю до озера,вона познайомила мене зі своїми друзями.Це все робило мене щасливою завдяки тому,що вона була поряд зі мною.

Тепер тварини.У мене є три коти:Марті,Серафіма,Багіра.Ще є морська свинка Черрі.З кожною тваринкою в мене особливі стосунки.І кожна з них веде себе особливо.З самого дитинства мене вчили любити тварин,і тепер я хочу пов'язати з ними своє майбутнє(стати ветеринаром).

Отже, у кожної людини різні фактори викликають «щастя».У когось це кохана людина,тваринка,улюблена страва,родина,хоббі тощо.І це не є чимось поганим,бо ми різні.Ми-індивідуальні особистості.

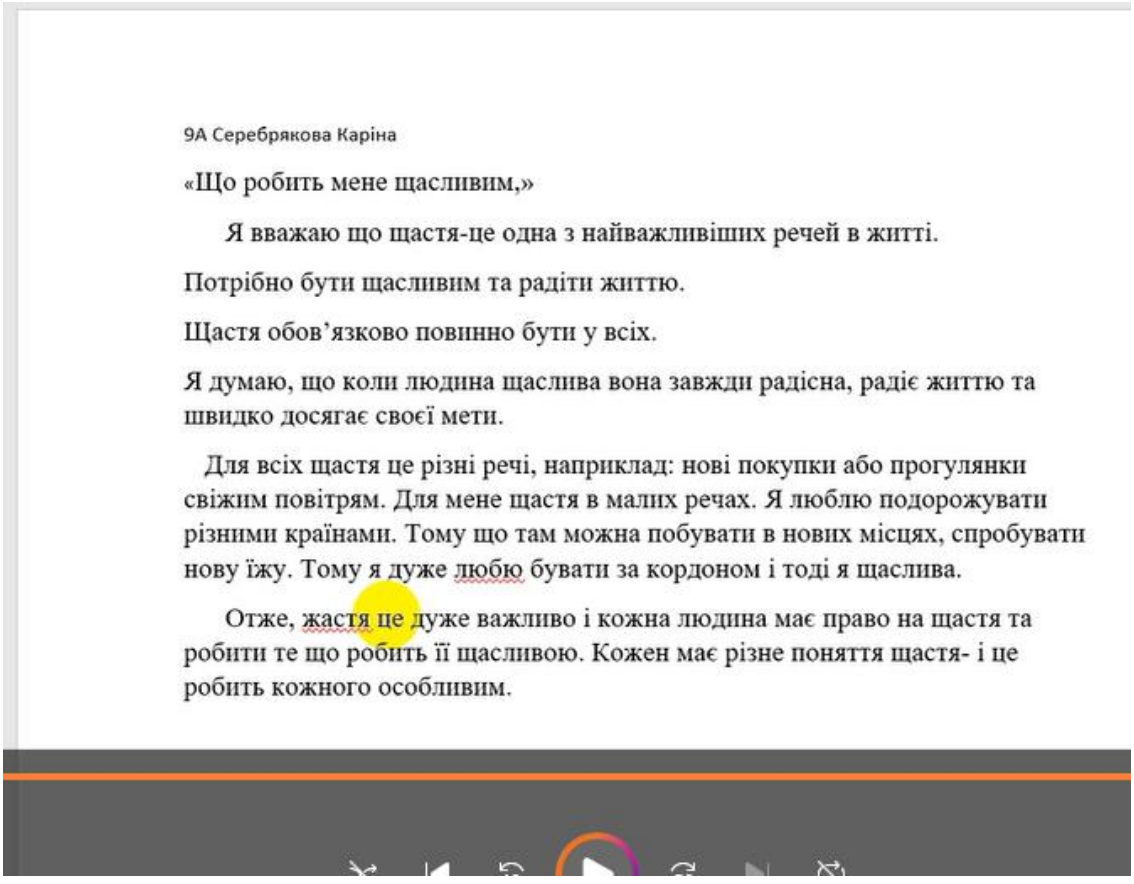

9А Серебрякова Каріна

«Що робить мене щасливим,»

Я вважаю що щастя-це одна з найважливіших речей в житті.

Потрібно бути щасливим та радіти життю.

Щастя обов'язково повинно бути у всіх.

Я думаю, що коли людина щаслива вона завжди радісна, радіє життю та швидко досягає своєї мети.

Для всіх щастя це різні речі, наприклад: нові покупки або прогулянки свіжим повітрям. Для мене щастя в малих речах. Я люблю подорожувати різними країнами. Тому що там можна побувати в нових місцях, спробувати нову їжу. Тому я дуже любю бувати за кордоном і тоді я щаслива.

Отже, жастя це дуже важливо і кожна людина має право на щастя та робити те що робить її щасливою. Кожен має різне поняття щастя- і це робить кожного особливим.

Додаток В

Зразок анкети для вчителів

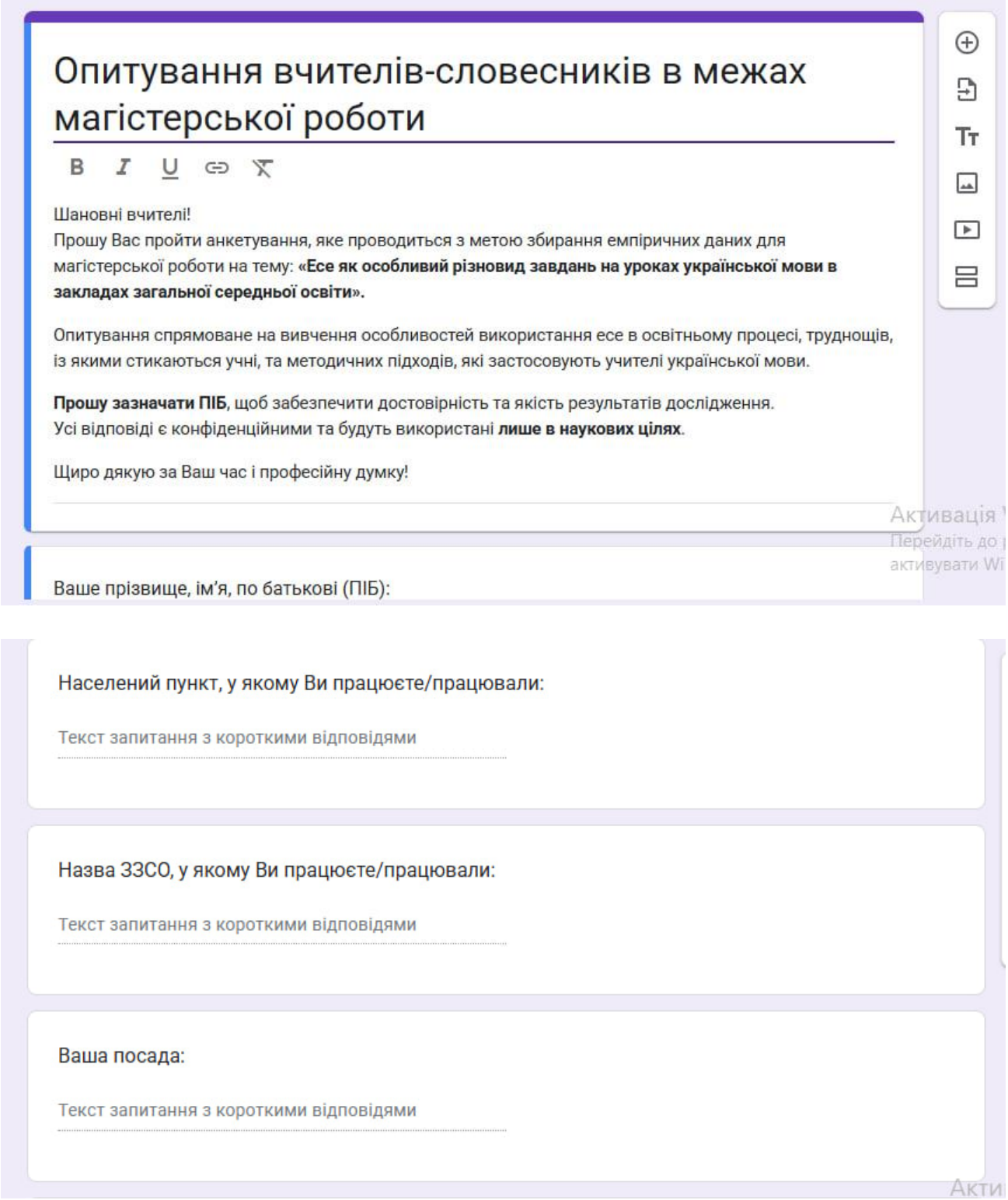

Опитування вчителів-словесників в межах магістерської роботи

Шановні вчителі!
Прошу Вас пройти анкетування, яке проводиться з метою збирання емпіричних даних для магістерської роботи на тему: **«Есе як особливий різновид завдань на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти».**

Опитування спрямоване на вивчення особливостей використання есе в освітньому процесі, труднощів, із якими стикаються учні, та методичних підходів, які застосовують учителі української мови.

Прошу зазначати ПІБ, щоб забезпечити достовірність та якість результатів дослідження.
Усі відповіді є конфіденційними та будуть використані **лише в наукових цілях**.

Щиро дякую за Ваш час і професійну думку!

Ваше прізвище, ім'я, по батькові (ПІБ):

Населений пункт, у якому Ви працюєте/працювали:

Текст запитання з короткими відповідями

Назва ЗЗСО, у якому Ви працюєте/працювали:

Текст запитання з короткими відповідями

Ваша посада:

Текст запитання з короткими відповідями

Ваш педагогічний стаж:

- ○ до 5 років
- ○ 6-10 років
- ○ 11-20 років
- ○ понад 20 років

Як часто Ви використовуєте есе як вид письмової роботи?

- ○ постійно (раз на тему/місяць)
- ○ періодично (1–2 рази на семестр)
- ○ рідко (раз на рік)
- ○ не використовую

З якою метою Ви найчастіше використовуєте есе?

- ☐ для розвитку зв'язного мовлення
- ☐ для перевірки мовної компетентності
- ☐ для формування критичного мислення
- ☐ для творчого самовираження
- ☐ Інше: .....

Які теми учням легше розкривати у форматі есе?

- [ ] особистісно-рефлексивні
- [ ] морально-етичні
- [ ] соціальні
- [ ] літературні
- [ ] Інше: .....

Які труднощі найчастіше виникають у школярів?

- [ ] невміння сформулювати тезу
- [ ] бідність словникового запасу
- [ ] логічна неузгодженість
- [ ] відсутність індивідуальності
- [ ] помилки в структурі
- [ ] орфографічні/пунктуаційні помилки
- [ ] граматичні/лексичні помилки

Акт
Пере

Які етапи роботи над есе Ви використовуєте?

- [ ] мозковий штурм
- [ ] колективне складання плану
- [ ] робота над тезою й аргументами
- [ ] чорновий варіант
- [ ] рецензування
- [ ] оцінювання

Які найпоширеніші помилки у роботах учнів?

- [ ] логічні
- [ ] стилістичні
- [ ] граматичні
- [ ] композиційні
- [ ] відхід від теми

Найважливіші критерії під час оцінювання есе:

- [ ] змістовність і глибина думки
- [ ] логічність викладу
- [ ] мовна грамотність
- [ ] оригінальність мислення
- [ ] відповідність структурі жанру

Яка форма роботи найефективніша?

- [ ] індивідуальна
- [ ] парна
- [ ] групова
- [ ] колективне обговорення

Як часто, на Вашу думку, учні використовують ШІ (ChatGPT, Gemini, Copilot тощо) для написання есе?

- [ ] дуже часто
- [ ] часто
- [ ] час від часу
- [ ] рідко
- [ ] майже ніколи

Чи легко Ви розпізнаєте, що учнівське есе частково або повністю створене ШІ?

- [ ] так, майже завжди одразу
- [ ] у більшості випадків
- [ ] іноді виникають сумніви
- [ ] складно визначити
- [ ] ні, не можу розпізнати

Які ознаки найбільше видають у тексті використання штучного інтелекту?

- [ ] надто «ідеально логічний» та структурований текст
- [ ] стилістична одноманітність
- [ ] узагальненість без особистісного досвіду
- [ ] відсутність помилок
- [ ] штучні формулювання або «канцеляризми»
- [ ] одноманітна лексика
- [ ] Інше: .....

Які стратегії Ви використовуєте, щоб запобігти повному копіюванню есе, згенерованого ШІ?

- [ ] усні уточнювальні запитання після здачі роботи
- [ ] вимога включати власний досвід
- [ ] робота над есе в класі
- [ ] застосування антиплагіат перевірок
- [ ] індивідуалізація тем (особистісні, рефлексивні)
- [ ] не застосовую спеціальних стратегій
- [ ] Інше: .....

Як Ви оцінюєте роль есе у формуванні світогляду учнів?

- [ ] надзвичайно важлива
- [ ] швидше важлива
- [ ] частково важлива
- [ ] не суттєва

Як можна підвищити ефективність роботи з есе?

- [ ] чіткі критерії оцінювання
- [ ] тренінги мовленнєвого розвитку
- [ ] аналіз прикладів есе
- [ ] інтеграція в міжпредметні проєкти
- [ ] Інше: .....